

NH-NYTT

MEDLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER

Årg. 5 1977, Mars

Nr 1

Redaktionens adress: Ing Erik Witting, Torngatan 64, S-542 00 MARIESTAD

Ö S J Ö F O R S 1 9 7 7

Vid det här laget bör alla medlemmar ha fått inbjudan till sommarens stora begivenhet - NPH:s medlemsmöte. Sammankomsten, som blir den femte i raden av Föreningens medlemsmöten, får något av jubileumskaraktär och det är organisationskommitténs förhoppning att så många som möjligt av medlemmarna anmäler sitt deltagande. Harry Ericson har uttryckt sin stora tillfredsställelse över de anmälningar som hittills inkommit, men han hoppas samtidigt att de som saknas snarast låter höra av sig. Detta gäller även dem som inte behöver hotellrum, eller som av något skäl inte har tillfälle att delta alla konferensdagarna.

Det mötesprogram som utsänts kan betraktas som preliminärt och ger möjligheter till ändringar och tillägg. Vi ser gärna att medlemmarna medtager material av alla de slag som kan förevisas eller diskuteras vid informell samvaro. Erfarenheterna säger att dessa inslag brukar bli mycket uppskattade. Om tekniska hjälpmedel, t ex projektor, bandspelare e d, är nödvändiga vid förevisningen, så hoppas vi att vederbörande låter Harry Ericson få veta detta i god tid.

Väl mött i Hultsfred 4-6 juni!

RED.

ANTECKNINGAR OM
HANDPAPPERSTILLVERKNINGEN
I LÅNGARYDS SOCKEN I JÖNKÖPINGS LÄN

Del III

Av Gösta Liljedahl

När vi vid 1845 års slut lämnade Långaryd - för en både för läsare och förf välbehörlig andningspaus - var situationen denna: Gamle JONAS KJELLMAN, f 1776, och hans hustru MÄRTA (MARGARETA), f 1780, äger alltjämt hemmanet S Strömhult med pbruket STRÖMSHOLM, mjölkvarn och såg samt med sina två yngre söner PER MAGNUS, f 1815, och LARS PETER, f 1816, hälften av hemmanet Höljeryd med två pbruk STORA och LILJA HÖLJERYD, och likaledes kvarn och såg. Andra hälften av H-d med anläggningar äges av framlidne ABRAHAM ROSENQVISTS son LARS PETER, f 1816. I S Strömhult sköter sedan några år tillbaka JONAS' äldste son CARL JOHAN KJ-N, f 1812, pbruksdriften, i varje fall dess affärsmässiga del. Han är gift med JOHANNA ORRE, f 1815, och har med henne två söner och en dotter, födda 1840-45. (1)

Även yngste sonen, ovannämnde LARS PETER KJ-N, bor hemma och torde ha hjälpt fadern och brodern både med jordbruket och med sysslor i pbruket. Han tycks inte ha varit på sedvanligt sätt utbildad pmakare, lika lite som CARL JOHAN - ingen av dem kan visas ha förvärvat erfarenhet i yrket utanför hemmet (2) och av allt att döma deltog de aldrig i själva tillverknigen - och gissningsvis bör han därför huvudsakligen ha ägnat sig åt jordbruket och endast sporadiskt utfört något arbete för pbrukets räkning (t ex som resande försäljare av dess produkter - han nämns någon gång i dylikt sammanhang).

Mellansonen PER MAGNUS KJ-N förekommer i samtliga faderns mtluppgifter från S Strömhult ända tills han 1844 flyttar till HÖLJERYD och där som delägare och tydligen kunnig pmakare börjar samarbeta med LARS PETER R-T. Samma år gifter han sig med BENEDICTA NYLANDER, f 1820. En 1845 född son blir inte mer än en vecka gammal.

(1) Liksom i de tidigare artiklarna tillåter sig förf att ofta använda gängse förkortningar av vissa ymnigt förekommande ord: vm = vattenmärke(n), hvdn = huvudmärke, m/m = motmärke (dvs vm också i det andra halvarket), pbruk, pmakare, pmästare = pappersbruk, -makare, -mästare, mtlslängd = mantalslängd, sn = socken, hd = härad. Rätt ofta, när inte missförstånd kunnat befaras, har också namnen HÖLJERYD och STRÖMSHOLM kortats ned till H-D resp S-M, KJELLMAN och ROSENQVIST till KJ-N resp R-T.

(2) Under ett enda år upptas LARS PETER icke i faderns mtluppgift (daterad 24/11 35), men detta kan vara ett förbiseende (emellanåt förekommer felaktiga data och namnuppgifter även i den till synes ordentlige och noggranne JONAS' förteckningar), då samma års längd upptar honom som boende i hemmet. Längderna överflödar dock regelmässigt av så många vårdslösa inadvertenser - slentrianmässigt upprepade, bevisligen felaktiga noteringar, personförväxlingar och luckor - att den personliga uppgiften måste betraktas som trovärdigare vid bristande överensstämmelse. LARS PETER kan alltså, med ngn tvekan, antas under året 1836 ha varit skriven på annan ort.

LARS PETER ROSENQVIST, jämnårig med kompanjonen P M KJ-N, hade 1840 gift sig med SARA ELISABETH ORRE, yngre syster till JOHANNA ORRE, som ett år tidigare gift sig med CARL JOHAN KJ-N, och har med henne 1845 en son och två döttrar. Han hade alltid varit mtlsskriven i H-d och har uppenbarligen fått hela sin pmakarutbildning där. Efter 1834 fanns ju i H-d två (lika stora) pbruk, och man kan väl förmoda att ROSENQVIST fr o m 1844 tog hand om det ena och KJELIMAN skötte det andra.

Vi ska nu till en början följa det ganska växlingsrika livet på Höljeryd och först senare återvända till det "lugnare" S Strömhult.

Under åren 1846-48 sker inga förändringar i ägoförhållandena, utan de unga familjerna tillväxer bara med några telningar. I LARS PETERS familj dör en dotter men föds två söner, och kompanjonen PER MAGNUS och hustru BENEDICTA får en son, som erhåller samma namn som den 1845 avlidne. Men 1849 dör plötsligt (dvs så uppfattat av den som bara kan notera händelserna utan kännedom om deras bakgrund) LARS PETER R-T i mars månad - i maj föder hans änka SARA dottern LAURENTIA PETRONELLA (det sistnämnda ett namn på modet; dock blev det förstnämnda tilltalsnamn - förhoppningsvis i vardagslag förkortat till Laura e d!) och står t v för skötseln av sterbhusets hälft av gård och bruk. Ett år senare utarrenderas denna hälft till LARS PETERS sju år yngre bror CARL JACOB, f 1823, som samma år också gifter sig med GUNNILDA NYLANDER, f 1821, yngre syster till BENEDICTA, gift med PER MAGNUS KJ-N. Släktbanden mellan familjerna KJELIMAN och ROSENQVIST knyts alltså än fastare genom detta tredje svågterskap - läsarna erinras om att tidigare systrarna MÄRTA (MARGARETA) och SARA JACOBSDOTTER från Gränna sn gift sig med JONAS KJELIMAN resp ABRAHAM ROSENQVIST och sedan systrarna JOHANNA och SARA ORRE med CARL JOHAN KJ-N resp LARS PETER R-T! På Höljeryd bor nu två änkor SARA ROSENQVIST, den äldre (f 1787) och den yngre (f 1818), av vilka "Gammal-Sara" snart tynar av och dör. År 1855 betecknas hon i längden som "svagsint" och dör följande år i februari, 68 år gammal, till följd av "långsam bröstsjukdom".

Dessförinnan fick hon uppleva sorgen att också sonen-arrendatorn CARL JACOB dör, i "lungrot" i mars 1852, efterlämnande änkan GUNNILDA och en liten son; även här föds efter faderns död en dotter.

Redan flera år tidigare hade emellertid två av hennes och Abrahams döttrar gått bort, nämligen först, 1841, d 11/7, äldsta barnet, MARIA CHRISTINA, f 1813, och därefter, i nov 1849, barnet nr 7, den 23-åriga "hemmadottern" CAROLINA, som ett år tidigare i längden betecknats som "sjuk". MARIA CHRISTINA hade, som vi minns, 1834 gift sig med dåvarande bokhållaren vid HÖLJERYDS bruk FREDRIK LUND och 1841 med familjen flyttat till Örsås i Västergötland, där maken anlagt pbruket FREDRIKSBORG. (3) Mellan Örsås och Långaryd var vägen inte så lång, och tydligen besökte CHRISTINAS syskon kortare eller längre tider henne och svågern där. Förutom JOHANNES, f 1819, som flyttade med familjen LUND 1841, vistades där CARL JACOB 1845(?) -50 och ABRAHAM, "minstingen" f 1828, 1846-49. Gissningsvis har de båda bröderna hos svågern utbildats i pmakaryrket, vars grunder de väl redan inhämtat hemma på H-D, ehuru ABRAHAM inte tycks ha fått något större intresse för det. Han blir efter hemkomsten "organist-elev" - vi återkommer senare till honom.

(3) I BoP kallat RÖSTORP, alternativt STRÖMSFORS. Namnolikheten torde vara av samma slag som STRÖMSHOLM/STRÖMHULT (som bruket kallas i BoP) i Långaryd, dvs FREDRIKSBORG och STRÖMSHOLM var namnen på bruken, Röstorp och (S) Strömhult namnen på de hemman, där bruken var belägna.

Om Saras och Abrahams barn nr 3, dottern HEDVIG (HEDDA), f 1817 i S Strömhult, vet vi att hon till en början (1840-41) hade tjänst hos överstelöjtnanten J FR PLANTING GYLLENBÅGA på Landeryds säteri i Långaryd. Han hade 1814 sålt S Strömhult till JONAS KJELLMAN (för 3333 Rd 16 s Banco; köpebrevet är bevarat). Förmodligen förestod HEDDA hushållet och kallades "Mamsell". År 1842(?) gifter hon sig med dåvarande sergeanten DANIEL ASPROTH, f 1819, som innehade hemmanet Käringshult i Hestra, en liten socken norr om Långaryd. I mars 43 blir mannen "Fahnjunkare" och paret får sin första son. Nästan exakt vartannat år därefter - dec 44, dec 46, dec 48, okt 50, sept 52 och dec 54 - föds en ny son, tills paret alltså "välsignats" med 7 söner. År 1857 dör son nr 6, och det må förlåtas den lätt oroad forskaren om han nu känner en viss lättnad å hustru HEDDAS vägnar - mer än en piga var aldrig mtlsskriven på den rätt stora gården; den var 1 helt mtl, varav mannen dock själv brukade "bara" 1/3 mtl, synbarligen utan hjälp! Vi får dock hoppas att icke mtlsskriven arbetskraft anlätades kontinuerligt, och som vi strax ska se bodde åtminstone ett eller annat år en kvinnlig bekant till hustrun på gården.

Men lättnaden (forskarens) blev kortvarig, för i april 57 nedkommer den arma HEDDA men en ny son, nr 8 alltså, och paret har igen 7 söner i åldrarna 0-14 år! Men det är inte nog - håll i er, kära läsare - 1859 kommer storken igen till Käringshult och levererar med militärisk precision i den ödesdigra månaden december son nr 9 till den nu 42-åriga HEDDA och pappa DANIEL!! Åtta minderåriga söner (om det åtminstone kommit en dotter emellanåt!) i hemmet, fortfarande bara en piga antecknad och maken brukar nu dubbelt så stor del av sin gård, alltjämt utan drängar... Ja, givetvis måste annan arbetskraft ha anlåtats, i varje fall för gårdens skötsel som bör ha krävt 3-4 drängar - men de äldre sönerna började ju kunna hjälpa till lite. - Ett eller annat år senare återfinns familjen inte mer i Hestra-längden och dess vidare öden har inte utforskats.

Nr 4 i syskonskaran på Höljeryd, JOHANNES R-T, f 1819, lämnade vi 1841, då han flyttat till Örsås med syster och svåger. Hans vidare öden är höljda i visst dunkel. Man vet bara att han i Gryteryd, grannsocken till Långaryd, år 1849 gifte sig med den jämnåriga ULRICA CHARLOTTA OSBÄCK, dotter till en underofficer. Henne har man dessförinnan påträffat några gånger i längderna. I nov 1840 är hon "piga" hos prostens ENEROTH i Långaryd, i nov 42 "Mamsell" hos CH KUYLENSTIERNA på Jonsberg i samma socken, i nov 44 tycks hon ha blivit dubbelt mtlsskriven, nämligen dels hos NILS FREDRIK KUYLENSTIERNA på Håkantorps i Bredaryds sn, dels just hos vår familj ASPROTH på Käringshult i Hestra sn - förklaringen måste vara att "skrivningen" ägde rum tidigare i Bredaryd och att hon flyttat därifrån i samma veva och råkat komma med i samma års senare mtlsskrivning i Hestra (förf har slarvigt nog inte antecknat respektive uppgifters dateringar), där hon nämligen återfinnes nästa år, alltjämt skriven hos ASPROTHS. Slutligen, i nov 47, är hon åter i Långaryd, nu "hushållerska" hos J C KUYLENSTIERNA (samma som i nov 42? Eller en son till CH K-A? - återigen slarviga anteckningar ...).

Om barnet nr 5 slutligen, SOPHIA, f 1821, vet man bara att även hon till en börjat gett sig ut från hemmet för att "tjäna i bättre hus", som termen löd. I nov 39 bodde hon ännu hemma, i nov 40 är hon, utan titel, skriven hos CH KUYLENSTIERNA på Jansberg i Långaryd. Därefter saknas alla uppgifter.

Vi återvänder till Höljeryd. I den avlidne maken CARL JACOBS ställe inträder som arrendator hans änka GUNNILDA. Hon kvarstår som sådan till in på året 1855, då hon i augusti gifter om sig med den yngste ROSENQVIST-brodern ABRAHAM (f 28) och med honom och sina två barn från det tidigare äktenskapet flyttar till hemmanet Båxhult i samma sn - ett namn som vi tidigare mött i åtskilliga sammanhang. Gården hade en gång tillhört, ovannämnde PLANTING GYLLENBÅGA, som sålde S Strömhult till JONAS KJ-N, senare övergått i

ABRAHAM d ä:s ägo - två av hans och SARAs barn var födda där - senare hade den tillhört pmakargesällen SVEN ENGSTRÖM och 1834 under en mycket kort tid hyst BÅXHULTS lilla pbruk (som möjligen bara var en planering på papperet), samägt av änkan SARA R-T och ENGSTRÖM. Längre fram kommer hemmanet under en kortare tid (1857-59) i PER MAGNUS KJELLMANs ägo, och oftast bebos dess torp av pmakargesäller eller lumpsamlare, samtidigt eller tidigare verksamma vid HÖLJERYDS bruk.

Nu är det inte så alldeles klart var "orgelnist-eleven" ABRAHAM (han har kallats så i mtlslängderna 1851-55; i köpehandlingar från 1855-56 har han, som vi ska se, stigit på den sociala rangskalan) och hans hustru GUNNILDA slog sig ned vid flyttning från H-d, det finns flera lätt förvirrande alternativ. Det är bäst att ta det från början: Den 21 maj 1855 avled på sin gård Särdahl Nr 5 i Harplinge sn i Halland lantbrukaren LARS NYLANDER, efterlämnande änka och fem döttrar (från två äktenskap: 1 + 4), varav två omyndiga. Av döttrarna från det senare äktenskapet var BENEDICTA g m PER MAGNUS KJELLMAN på H-d och GUNILLA numera med "bruksidkaren, herr A. ROSENQVIST på Höljeryd". Den 3 nov samma år hålls auktion i Nr 5 Särdahl efter den avlidne L NYLANDER, varvid enligt protokollet "frälsehemmanen Nr 4, 5 och 8 inropades av brukspatron A H ROSENQVIST på Höljeryd för 11025 riksdaler riksgälds". Bevarat köpebrev av den 3/4 1856 förmåler att "Brukspatronen" A H R-T och hans hustru Gunnilla köper dessa hemman av L NYLANDERS sterbhus för samma pris som vid auktionen. Vid denna tidpunkt är f ö de båda tidigare omyndiga döttrarna NYLANDER redan gifta, den ena med en LARS JOHAN NILSSON - lägg i förbigående namnet på minnet! Redan i oktober 56 köper emellertid enligt bevarad handling "Patron" C J KJELLMAN och hans maka J N KJ-N dessa hemman, sammanlagt 11/24 mtl, för 11625 rdl riksg av "A HUGO ROSENQVIST och hans maka GUNILDA född NYLANDER". Om paret ABRAHAM-GUNILLA någonsin hunnit bo i Särdahl är okänt.

Då tanken på att flytta till Halland tycks ha uppgivits, har de omedelbart ett annatprojekt i hågen, nämligen att som hemmansägare bosätta sig i Gryteryd, grannsocken till Långaryd. I mtlstuppgift, daterad i Höljeryd 1/12 56 men hörande till Gryteryds mtlslängd för 1857, anger han sig som ägare och blivande brukare av ett hemman i denna socken ("Eger och skall sjelf bruka 1 helt förmedladt till 5/8 mtl krono skatte Timmerhult")! Förutvarande ägare av stället var "f d Pappersmakaren P M Andersson, f 1825" (okänd för förf), som med sin familj redan avflyttat; han hade där sysselsatt 2 drängar och 1 piga. Det är osannolikt att ABRAHAM med familj någonsin flyttat dit, i varje fall förekommer han inte i nästa års Gryterydlängd, då Timmerhult har annan ägare; hur det något ostadiga paret avvecklade denna nya affär är okänt.

Flyttningen till Båxhult 1855, belagd i husförhörslängd, följes två år senare av flyttning till N Nissaryd i samma socken, också enligt husförhörslängd. Hans förehavanden på dessa platser har inte hunnit undersökas.

Under åren 55-60 föds i äktenskapet fyra barn som samtliga dör i späda ålder. En son FERDINAND, f 62, lever ännu 1886 på Höljeryd, är "utfattig" och då överstruken i längden. Hans föräldrar är då för länge sedan döda, fadern ABRAHAM 1870 efter att 3-4 år bott "inhyses" på H-d, modern GUNILLA 1881 också på H-d, tidvis angiven i mtlslängden som "fattig" eller "sjuk". De två barnen från äktenskapet med CARL JACOB hade tidigare lämnat hemmet, dvs förekommer inte mer i Långaryds längd.

Från denna dystra familjehistoria återvänder vi till Höljeryd 1855. Änkan SARA ROSENQVIST äger alltså halvp parten av H-d med pbruk, kvarn och såg men har arrenderat ut sin del i pbruket till meddelägaren PER MAGNUS KJ-N; i mtlslängderna 57-64 sägs hon vara "utan bruk".

PER MAGNUS fortsätter med detta arrende liksom med skötseln av den gemensamma kjellmanska delen av gård och bruk - år 58 arrenderar han tillfälligtvis hela pbruket och äger 58-59 även hemmanet Båxhult - till 1859, då han löser ut fadern JONAS och brodern LARS PETER och blir ensamägare av halva H-d. Familjen ökas 1849-59 med fem söner och två döttrar, men två av sönerna avlider i späda ålder.

År 1863 dör han själv och änkan BENEDICTA med söner och döttrar blir ägare av halva H-d. År 1865 övertas denna del av en till synes helt utomstående person, LARS NILSSON i Nässja i grannsocknen Unnaryd, vilken synes ha kvarbott där och aldrig flyttat till H-d. Något sent har emellertid i förf:s hjärna runnit upp tanken att den nye ägaren möjligen kan vara en svåger, identisk med den LARS NILSSON som i april 1856 (se ovan!) sades vara gift med MATHILDA NYLANDER, syster till BENEDICTA och GUNILLA ROSENQVIST, och sålunda dock en medlem av "klanen", om ock i dess utkant - saken skall vid tillfälle undersökas!

Redan BENEDICTA synes, enligt till Kommerskollegium av länsstyrelserna insända "Årsberättelser om Fabriker m m" - jag återkommer till dem - ha bildat ett formellt bolag med SARA R-T, och i sådan form fortsätter driften till 1872 med skiftande delägare: SARA R-T 1865-72, LARS NILSSON 1865-72, JOHAN ANDERSSON 1866-67, JOHANNES SVENSSON 1870-72. Vilka de två sistnämnda personerna var är inte utrett. De förekommer i vissa andra sammanhang i handlingar i det kjellmanska arkivet i Jönköping och kan också de haft släktförbindelser med familjen ROSENQVIST.

År 1873 tycks SARA R-T vara ensam ägare av sin hälft men utarrenderar den till pappersmästaren HELLGREN (äv HÄLLERGREN). LARS NILSSON har lämnat sin hälft och den ägs nu av vår änka SARAS och hennes framlidne make LARS PETERS son nr 2 CARL ROBERT ROSENQVIST, f 47 (deras äldste son ADOLF HENNING, f 41, "studerar" ännu 1872 - han är då 31 år! - och försvinner sedan ur längden). (4)

Ett år efteråt, 1874, har CARL ROBERT övertagit även moderns hälft av H-d med pbruk, kvarn och såg, och hemman och bruk är alltså efter 34 års delning åter under en ägare. Nu finns där bara ett pbruk; verksamheten vid LILLA HÖLJERYD synes ha nedlagts 1862 (BoP har samma uppgift), då uppdelningen i produktion på LILLA och STORA H-D upphör i "Årsberättelser". Dock uppgavs vid taxeringen 2 pbruk till 1869, då i taxeringslängden antecknas "ett pappersbruk nerlagt".

På H-d bor också CARL ROBERTS mor SARA, nu 57 år, och hans ogifta syster LAURENTIA. Den nya ordningen består till in på hösten 1879, då gården med alla byggnader och "behör" tydligen inköps av två danskar från Fyen, JENS MARKUSSEN och J A LARSEN, vilka redan innehade andra hemman i Långaryd. Förmodligen var de nya ägarna mest intresserade av skogen och dess exploatering, och onekligen torde det inte längre ha lönat sig att försöka ha pbruket i gång. Konkurrensen från de stora maskinbruken hade redan slagit ut de flesta av de små handbruken på landsbygden. År 1879 lämnar HÖLJERYD sin sista magra produktionsuppgift via länsstyrelsen till Kommerskollegium, ehuru detta i sitt formulär först 1887 gör den definitiva slutanteckningen "Drifwas ej" (pluralformen föranledd av att anteckningen också gäller STRÖMSHOLM och WEKA).

CARL ROBERT med familj flyttar till Landeryds Mellangård, ett gammalt hemman i Långaryd, som efter järnvägens framdragande genom socknen gått ett annat uppsving till mötes och blivit stationssamhälle, och bor där framöver genom åren, kanske utövande yrke som "handlande" - ja, det sista är bara fria fan-

(4) Betr ADOLF HENNING ROSENQVIST, se Harry Ericsons artikel i detta nr, sid 25. (Red:s anm)

tasier, då förf ej haft anledning att närmare undersöka hans liv och vidare öden. Då vi lämnar honom har han hustru, f 54, och fyra hemmavarande barn, födda 1880-88.

Modern SARA ROSENQVIST bor kvar på H-d under de nya ägarna till dess hon i 1895 års mtlslängd är struken, sannolikt alltså avliden under året 1894 och i så fall 76 år gammal. Dottern LAURENTIA bor med modern på H-d till in på året 78, då hon stryks ur längden. En gammal trotjänare på H-d, f d gesällen, sedermera "bruksarbetaren" JOHAN STJERNSTRÖM, som 28-årig kommit dit 1840 och sedan 6' bott "inhyses", dör också på platsen ett år efter SARA och blev alltså 83 år.

Hur gestaltade sig under tiden förhållandena i Södra Strömhult med pbruket STRÖMSHOLM? Jo, CARL JOHAN KJELLMAN fortsätter från 1845 att vara driftsledare vid bruket, och gamle JONAS är ägare av hemman och bruk - och skriver av allt att döma med egen inte alls darrande hand alla mtlsuppgifter - nästan ända till sin död 9/7 1860. "Nästan", för i bevarat köpebrev upplyses vi om att JONAS KJELLMAN och hans maka MARGARETA BERGSTEDT (5) den 6/3 1860 till sonen CARL JOHAN KJELLMAN och dennes hustru JOHANNA MARIA ORRE mot förbehåll om sin "anständiga lifstidsförsörjning samt en köpesumma stor 21500 riksdaler riksmünt" försäljer "frälsehemmanet S Strömhult med pappersbruket STRÖMSHOLM, Strömhults skattelagda såg och kvarn äfvensom hälften i Ringshults tullmjölskvarnar och såg i Jälluntofta sn samt lösöre, brukslager och inventarier". I ett samtidigt i S Strömhult daterat dokument erkänner sig P M KJELLMAN i förtida arv efter föräldrarna JONAS och MARGARETA KJELLMAN den 1/2 1860 ha erhållit köpebrev å 5/24 mantal LILLA och STORA HÖLJERYD med tillhörande pappersbruk, kvarn och såg samt tidigare den 9/10 1840 erhållit 5/48 mtl av ovannämnda hemman eller tillsammans 5/16 mtl Höljeryd värderat till 9140 rdr riksmünt och avsäger sig vidare arvsanspråk efter föräldrarna. Vidare finns en kvittens, daterad 6/3 1860, vari LARS PETTER KJELLMAN erkänner mottagandet av 10750 rdr riksmünt och avsäger sig sina arvsanspråk i föräldrarnas till brodern avyttrade egendom. Slutligen föreligger från samma familjeuppgörelse en förteckning, också daterad 6/3 1860, på JONAS KJELLMANs skuld, tillsammans 29050 rdr riksmünt, vilken C J KJELLMAN förbinder sig att betala "på köpeskillingen".

Fyra månader senare avlider fadern JONAS av "slag", 84 år och 13 dagar gammal. Hans hustru MARGARETA, i yngre dagar alltid kallad MARTA eller MÄRTA, överlever maken med ett par år, hon går bort 1862, 82 år gammal. Då levde ännu alla hennes tre söner, ett år senare dör, som förut omtalats, PER MAGNUS på Höljeryd.

Sonen CARL JOHANs familj hade, sedan vi 1846 lämnat den med då två söner och en dotter, vuxit med ytterligare 4 döttrar och en son (se släkttavlan efter texten!); dock dog dottern MATHILDA, f 43, redan som 4-åring. Sedan fick efter vanlig sed en senare född dotter samma namn.

(5) Varifrån detta efternamn hämtats är, som redan i artikel nr 1 (s 8) påpekades, oförklarligt. I mtluppgifterna förekommer det inte förrän i nov 59, den sista som maken JONAS skrev (eller möjligen bara undertecknade?). Maken kallades då MÄRTA BERGSTEDT. Löjligt nog, kan man väl säga, står i de två följande årens uppgifter som lämnades och åtminstone egenhändigt undertecknades av sonen CARL JOHAN, de sista där den gamla frun var med, MÄRTA BERGQVIST! I bouppteckningen efter JONAS KJ-N, förrättad 27/12 60, kallas hon "änkan MARGARETA KJ-N född BERGSTEDT". På gravstenen på Långaryds kyrkogård står MAGRET KJELLMAN född BERGSTEDT.

CARL JOHANS och JOHANNAS äldste son JOHAN OLOF "studerar" i mantalslängderna 1859-74, då 33 år, och försvinner sedan. Han tycks alltså ha tagit studierna lika grundligt som den nästan jämnåriga kusinen-sysslingen (kusin på modernet, syssling på fädernet) ADOLF HENNING, som vi nyss sett försvinna ur Långaryds-längden. ARVID, HANNA och AUGUSTA bor kvar i Strömhult till åtminstone 1886. MATHILDA försvinner ur längden efter 1876, ARON BERNHARD och BEDA HILDEGARD ett år senare. Av dessa återkommer som vi sett ARON 1884 som arrendator av Strömhult. ARVID, HANNA och AUGUSTA bor kvar hos modern JOHANNA på Strömhult ännu 1886. Änkan JOHANNA avlider 6/2 1893.

CARL JOHAN KJELIMAN blev med tiden en "pamp" i Långaryd. År 1864 och möjligen under flera år tidigare var han kommunalnämndens ordf och åren 1868-77 ledamot av Riksdagens Andra Kammare. Han dör på S Strömhult 1884 vid 72 års ålder. Då var STRÖMSHOLM nedlagt sedan 1878, alltså ett år innan HÖLJERYD gav upp, men kvarstår som "pappersbruk" i olika längder ända till 1892, då det i taxeringslängden anges som "Raseradt". Taxeringsvärdet var 1865-78 oförändrat 3 000 kr (dvs till 1873, då myntenheten ändrades, riksdaler), åren 1879-83 värderades det ännu till 2 500 kr, 1884-92 till 300 kr (pbruket HÖLJERYDS taxeringsvärde var 1865 2 500 kr, 1870-82 oförändrat 2 000 rdr resp kr, sedan ströks det ur längden). Kommerskollegiums "Årsberättelser" ger emellertid bistrare fakta: 1875 lämnade STRÖMSHOLM f f g ingen produktionsuppgift, åren 76-77 var det "i gång en månad" och produktionen där-efter, år 78 lämnades sista produktionsuppgiften - tillverkningen hade då varit något större än 76-77 - år 79 anmäles: "Bruket har under året ej kunnat drifvas i följd af vattenbrist." och 1880 noteras "har under året ej varit i gång". Det var sista sucken, sedan kommer inga uppgifter alls, till dess, som vi nyss sett, om både H-D och STRÖMSHOLM noteras "Drifvas ej".

Några persondata om den kjellmanska familjen återstår att komplettera. LARS PETER, JONAS' och MÄRTA-MARGARETAs yngste son, som väl hela tiden var brodern behjälplig med gårdens och kanske även pbrukets skötsel, bor kvar där, sedan efter CARL JOHANS död sterbhuset försålt gård, kvarn, pappersbruk (!) m m till en dalmas, nämndemannen ANDERS MATTSSON i Mora (köpebrevet bevarat). Denne arrenderar strax ut det hela (även arrendekontraktet finns kvar) till "inspektoren" ARON BERNHARD KJELIMAN i Näsby, f 1852 som yngste son till CARL JOHAN och JOHANNA KJ-N. Han är gift och får med sin hustru, f 69, åren 1893-1900 tre söner och två döttrar. På gården bor också hans äldre bror ARVID, f 1845, och systemen AUGUSTA, f 56, yngsta barnet i familjen. I nov 1906 står ARON KJ-N som ägare till gården (troligen har MATTSSON i Mora ägt den till dess) och gamle LARS PETER är struken; han hade dött i april vid den höga åldern av 90 år! Han var då ingalunda något "inhysesshjon" utan hyrde rum i gården - han hade sedan minst 40 år tillbaka ett litet kapital, som han erlade viss "bevillning" för, f ö den ende i hela klanen i Långaryd som beskattades på sådana grunder.

Vi har därmed följt de båda familjerna under hela pbrukstiden - och lite längre - och till slut sett de tre små bruken med sitt fina gamla hantverk duka under för den anstormande maskinåldern, det vemodiga men oundvikliga slutet på en epok. Långarydsbruken kämpade segt och tappert och höll ut lite längre än de flesta av sina jämbördiga samtida - det är dem till stor heder.

Om personalen och dess familjer vid bruken får vi rikliga data ur längderna, men naturligtvis är det svårt att få namnen och siffrorna att tala, att ge oss något av livet bakom dem. Vi får använda fantasin och de kunskaper man har från annat håll, genom skildringar i brev, dagböcker o d, om den karga och strävsamma tillvaron på landsbygden. I det flera gånger omnämnda

KJELLMANS-arkivet i Jönköpings Museum finns dock utom köpehandlingar och dylika värdefulla dokument en hel del handlingar som för oss lite närmare de agerande personerna. I en artikel i NPH-Nytt 1976:3, s 18, har som bekant HARRY ERICSON redan lämnat en redogörelse för vissa delar av detta arkiv, vari man bl a får veta att det på S Strömhult förutom pbruk, kvarn och såg även fanns en liten handelsbod som försålde diverse varor till bygdens folk, varjämte i samma artikel lämnas för pappershistorikern högintressanta upplysningar om varifrån pappersformarna kom till bruken i Långaryd.

Arkivalierna i Jönköping består till största delen av diverse journaler och affärskorrespondens som rör tillverkningen av papper på STRÖMSHOLM och dess försäljning till olika kunder - inte minst boktryckare som köpte tryckpapper därifrån - och har sålunda huvudsakligen stort pappershistoriskt intresse, men ett och annat personligt inslag i de bevarade affärsbrevens påträffas också. Utrymmet tillåter inte att jag går in på detaljer - här finns stoff för ytterligare en artikel! - men jag vill särskilt nämna en samling dagsverkslistor från perioden 3/6 - 14/12 1850 på STRÖMSHOLM med noggranna noteringar av dåvarande "verkgesällen" JONAS LJUNGBERG om de tre andra gesällernas och de fyra lärlingarnas arbetsprestationer under sexdagarsveckan - givetvis full arbetsdag även på lördag! - och om de producerade olika papperssorterna. Då arbetsmomenten är i hög grad varierande varje dag - man arbetar "vid Bötten" (byttan eller kypen på småländskt tungomål!), "walsar", "planerar" (= glättar?), "skilnar" och "skrapar" dagarna i ända, och alltid har någon eller några i arbetsstyrkan "frånarbete", dvs har sysslor utanför bruket - är det svårt att beräkna produktionskapaciteten, särskilt som de framställda produkterna i hög grad varierar under veckan, från "Hvitt Welin, Godt" till enklaste "Maculatur". En noggrann genomgång och analys av listorna har nu inte medhunnits men ska i sinom tid företas, då de ju är ett källmaterial av ovanligt intresse.

Mantalslängderna uppger naturligtvis bara de vid bruken mtlsskrivna arbetarna. Som redan antytts bodde diverse både gifta och ogifta gesäller och även lärlingar utanför bruken, liksom all extra arbetskraft av olika slag, som inkallades vid behov: torpare, "afskedade" soldater, gårdens hustrur och barn osv inte heller kan överblickas. I Kommerskollegiums förut nämnda "Årsberättelser" ges bättre besked om den verkliga arbetsstyrkan vid bruken. Deras ägare hade skyldighet att uppge även antalet vid bruken icke mtlsskrivna arbetare och dessas uppdelning i två åldersklasser, över och under 18 år, varjämte för samtliga arbetare könet skulle anges. Man får där klart för sig att ej mtlsskrivna arbetare fr o m 1840-talet så gott som alltid användes vid Långarydsbruken till ett antal av 3-5, alltmedan den ordinarie personalens storlek sakta minskas. Från mitten av 60-talet har STRÖMSHOLM överhuvud taget sällan sådan utan anlitar nästan bara utomstående. Av "Barn" (under 18 år) förekommer i regel 1-2 vid både H-D och S-M, men hur dessa och annan ej mtlsskriven arbetskraft räknades, blir man inte klok på, då summauppgiften än kan ligga långt över, än långt under delkolumnernas antal.

I årsberättelserna ges också upplysningar om brukens "machiner", använd drivkraft o d. Först på senare år kommer "våra" bruk med sådana uppgifter och då rätt sporadiskt, men man kan inhämta att åtminstone fr o m 1861 både STORA H-D och S-M hade "1 wals och 1 kyp".

Därmed får den högst summariska översikten av brukens arbetsförhållanden vara avslutad, den har av nödtvång blivit långt ofullständigare än avsett var, men läsarna erinras om att förf ansett sin huvuduppgift vara att undersöka, klarlägga och redogöra för de vattenmärken som i så förvånande riklig mängd förekommit i Långarydsbrukens papper, och den delen av ämnet kräver minsann sitt utrymme!

Ja, den imponerande kavalkaden av varierande och välgjorda vm bara fortsätter efter 1845! I slutet på 40-talet introduceras ett nytt "PRO PATRIA"-märke med devisen i kursiv liksom det sedvanliga motmärket S H (bild 31). (6) Det tidigare avbildade (bild 15 i 1976:4) dök ju upp redan 1818 och tycks visserligen ha haft en osedvanligt lång livstid, då synbarligen exakt samma märke förekommer strövis ända in på 40-talet! Det är dock sannolikt att någon annan P P använts vid STRÖMSHOLM eller H-D under mellantiden, men någon sådan har inte kunnat identifieras, fast misstänkta objekt förvisso förekommer. Alltnog, nu vidtar en period då motivet P P kontinuerligt används i Långaryd, vid STRÖMSHOLM i mera traditionell form - fast devisen flyttas över från hvdm till m/m (bilderna 49-50) - vid HÖLJERYD i två olika, helt unika utformningar (bilderna 35 och 38-45). Kronologiskt kommer efter nr 31 från S-M (bara ett formpar, tidigast belagt i nov 49) nr 35 från H-D (ävenledes bara ett formpar i nov 52), därefter nr 49 från S-M (som efter det första formparet i nov 54 ganska säkert förnyades i ett nytt par efter några år), sedan (i nov 57) nr 38-41, två samtida formpar från H-D utan "figur" med bara devis, senare (under förra hälften av 60-talet) två nya par av något annorlunda utseende, samt (förmodligen senare under 60-talet) nr 50 från S-M. Det sistnämnda märket förekom säkerligen i flera på varandra följande formpar under slutande 60-tal och under 70-talet; det tycks ha haft mycket stor utbredning.

Nr 32 (nov 50) (7) och nr 36 (nov 54; C K förstas = C J KJELIMAN) visar nya variationer av motivet "Mussla", som vi av gammalt kallar det i Sverige. Nr 32 har här avbildats från velinform (dvs en form, där viran utgjordes av en vävd metallduk, som inte gav den vanliga "randningen" i vm:t), men märket förekommer samtidigt i "randig" form.

Nr 33 från H-D har m/m A (nov 54), vilket vi sett uppträda redan under PER YDSTRÖMS tid på H-D (bild 8 och s 6 i texten, NPH-Nytt 1976:3) och som ej kunnat tolkas. Möjligen något senare (nov 55) kommer m/m A A (bilderna 34, 37, 46), vilket samtidigt begagnas som m/m till en bikupa från RYDÖ pbruk, som var beläget i Halland mycket nära Långaryd. (8) Då bokstäverna ej låter sig tolkas som initialer av någon person - ägare, arrendator, pmästare eller annan - eller ort, återstår bara gissningen att A respektive A A är kvalitetsbeteckningar. Kan händelsevis någon läsare ge en ledtråd? I all sin bagatellartade enkelhet utgör dessa bokstäver en hittills olöst filigranologisk gåta; även gissningen syns föga plausibel.

(6) Detta m/m har i många hel- och halvark påträffats i arkivalier men oförklarligt nog inte i något halvark i LEWAC, fast där finns minst ett 30-tal halvark med hvdmärket! Förf har därför totat ihop en nätt förfalskning, ritad efter en minnesbild i anteckningarna - klammern kring bokstäverna anger att avbildningen inte är autentisk.

(7) De upprepade beläggen från just november månad under olika år sammanhänger naturligtvis med att det var då mtlssuppgifterna lämnades, och det är ju dessa (jämte själva längderna) som förf granskat i jakt på vm.

(8) I Långaryds sn men mycket nära gränsen till Halland låg pbruket WEKA (anlagt 1828, nedlagt 1882), vars ägare också hade det närbelägna RYDÖ och bodde där. WEKAs personal mtlsskrevs därför, egendomligt nog, på RYDÖ. Detta synes ha nedlagts i början på 60-talet och uppgått i WEKA. En viss samverkan mellan RYDÖ-WEKA och våra Långarydsbruk kan mycket väl ha förekommit.

Nåja, det finns fler olösta gåtor på det området minsann! Det som vm från 1800-talets mitt synnerligen frekventa namnet H O W A R D (alltid med stora tydliga bokstäver som i bilderna 47-48 och alltid som m/m till en välgjord för att inte säga elegant bikupa av modernare snitt som i dessa bilder) utgör en sådan gåta, eller låt oss hellre säga problem; i varje fall av för pappershistorikern mycket irriterande art, ett problem som tycks bli allt mer svårlöst ju mer man tränger in i dess detaljer! Goda läsekrets, låt oss skärskåda det tillsammans! Vad nu, har Ni somnat - ryck upp Er där borta och följ med! (Förlåt en gammal lärare - från anno dazumal.)

Nå, här kan inte bli fråga om att presentera hela materialet, men då vårt kära STRÖMSHOLM har blandat sig i leken som det gjort genom att till en bikupa med initialerna C K (= C J KJ-N), vilken utan ringaste tvivel emanerar från det egna bruket, foga m/m:t H O W A R D, så kan man helt enkelt inte underlåta att nödtorftigt orientera läsarna om problemets art.

Den oinvigde tror gärna att HOWARD-papper är av engelsk tillverkning, men så är ingalunda fallet; det är i denna form alltid helsvenskt, och namnet ska också uttalas så trohjärtat svenskt som man kan åstadkomma: HOW- alltså som i (häst)hov, för så hette mannen som bar det, och så uttalas namnet än idag av levande ättlingar (jag har haft nöjet träffa en sådan). Varför PETER SJÖLIN, född 1/10 1806 i Götheryds sn i Kronobergs län, utbildad som pbruksarbetare och så småningom välbeställd pappersfabrikör, i slutet på 1830-talet utbytte det hyggliga SJÖLIN, som han och åtminstone en broder tidigare antagit (fadern hette HAKAN MÅNSSON, modern INGIERD JÖNSDOTTER, och PETER går till en början som lärling vid RYDS pbruk i Göteryd under namnet PEHR HÅKANSSON) är obekant, men är en perifer detalj av problemet.

Namnet HOWARD är inte alls ovanligt i de anglosachsiska länderna, fast den högt bildade läsekretsen tänker förstås i första hand på den store HOWARD, amiralen som 1588 räddade England från "den oöverbärliga armadan" - eller hur? - eller kanske på CATHERINE HOWARD, Henrik VIII:s 5:e gemål, han med de många fruarna? Eller på någon annan känd bärare av namnet (se lämplig uppslagsbok)? Ja, många äldre suckar väl vemodigt vid tanken på den oförglömlige skådespelaren LESLIE HOWARD ... Men skämt åsido, namnet är som sagt inte sällsynt heller bland vanligt folk och bl a bars det av en eller annan engelsk pappersfabrikant i början av 1800-talet (möjligen en far och son) och förekommer då bevisligen som vm i papper, dock i en utformning som avsevärt skiljer sig från den aktuella svenska och icke i samband med "bikupor". Det finns ju en teoretisk möjlighet att PETER SJÖLIN härifrån får uppslaget till namnändring, men det är föga troligt, då detta engelska papper är mycket sällsynt i Sverige; då är den engelske sjöhjälten faktiskt mera trolig som inspirationskälla; han har åtminstone vanligen omnämnts i våra svenska läroböcker i historia. Hur som helst, varifrån unge PETER tog namnet och varför han valde just det, spelar ingen som helst roll i vårt utredningsarbete.

PETER SJÖLIN-HOWARDS liv är tämligen väl kartlagt från vaggan till graven - bl a har allas vår vän HARRY ERICSON, stöttepelaren i NPH, lagt ned mycket intresse och arbete på att ur husförhörlängder och andra källor leta fram uppgifter därom - och jag lämnar en summarisk redogörelse: Efter lärlingstiden vid RYD fortsatte han troligen sin utbildning vid STRÖMMA bruk i Karlshamn, kom som gesäll 1832 till OLOPSTRÖMS pbruk, också i Blekinge, och fortsatte 1835 till LESSEBO, flyttade efter ett år till Uråsa sn, där det 1834 anlagda HÖGNALÖFS pbruk var beläget, återkom 37 till LESSEBO, där hans äldre bror samtidigt var verkmästare, gifte sig samma år med ULRICA ROSENGREN av känd pmakarläkt, kallas nu "fabriksarbetare" och ibland SJÖLIN, ibland SJÖLIN-HOWARD, flyttar 39 till pbruket BRITTEDAL i Kristianstads län, där han först blir verkmästare och inom kort "bruksförvältare" och arrendator,

inköper 1851 pbruket GONARP i samma län (ditflyttar först 53), vilket han innehar till 1870, då det av allt att döma nedläggs. Han synes då ha lämnat yrket och flyttar samma år till Stenbrohult; hans senare öden och hans dödsår är förf obekanta. Några större problem är inte förknippade med denna karriär, fränsett att det tycks ha gått den enkle fabriksarbetaren uppseendeväckande väl i händer. Detta skulle väl helt enkelt kunna förklaras med att han nog var en ovanligt duktig karl, men därtill kommer att ägaren av LESSEBO järn- och pappersbruk var Bergsrådet JOHAN LORENTZ ASCHAN (1772-1856) och att denne store bruksägare också hade BRITTEDAL och sålunda säkerligen stod bakom PETER HOWARDS befordran dit liksom han väl också senare förhjälppte honom till GONARP. Möjligen lämnades denna hjälp också av rent personliga skäl, då unge PETER av ett bestämt rykte utpekades som s k naturlig son till bergsrådet - denne lär f ö i flera andra fall visat sig angelägen att ge generös försörjning åt mer eller mindre tillfälliga avkomlingar ute i bygderna. (9)

Nej, PETER HOWARDS härkomst, namnval och verksamhet må innehålla en och annan ouppklarad detalj, men något egentligt problem erbjuder inte hans liv, det mystifierande ligger i att hans namn i vattenmärkets form under mer än 30 år blev ett så allmänt brukat m/m till vackra bikupor, oftast som i bild 48 med ett årtal i sockeln, vilket enligt vedertagen sed angav tillverkningsåret. "Vad nu?" säger läsaren, "vad är det för konstigt med det? PETER HOWARD fann förstås sitt namn i stora pampiga bokstäver i det ena halvarket och en prydlig bikupa i det andra vara en högst dekorativ anordning med stort reklam- och försäljningsvärde?" Ja, säkert har vm:t tillkommit av den anledningen, och rimligen bör PETER HOWARD själv varit den som 1839 så f f g bepryde det papper han tillverkat och sedan fortsatte därmed t o m 1842 med två olika bikupetyper som hvdmarke (1839 typ I:ett formpar och typ II:två formpar, 1840 bara typ II:ett formpar, 1841 typ I:ett formpar och typ II:ett formpar, 1842 typ II:två formpar - i vad mån samma trådfigurer användes år efter år i respektive formpar med ombyte endast av årtal bör naturligtvis undersökas men har ännu ej medhunnits). Så långt är det gott och väl, pmästaren HOWARD på BRITTEDAL har visst kunnat producera dessa bikupor, de förefaller inte ha tillverkats i något överväldigande stort antal. Men sedan håller inte det antagandet, för fr o m 1843 (med detta årtal i kupans sockel alltså) uppträder varje år ett så stort antal formpar med dessa vm - 1843 inte mindre än 14 par, dvs 28 st absolut säkert identifierade former, därefter under hela 40-talet i något avtagande antal - att de omöjligen alla kan ha varit i bruk på det relativt blygsamma BRITTEDAL, ja 1843 hade inte BRITTEDALS och LESSEBO-TÅNGENS (ASCHANS två pbruk i Hovmantorps sn) sammanlagda kapacitet räckt till för att hålla så många formpar i gång, även om man uteslutande gjort HOWARD-bikupor, utan även andra bruk måste ha deltagit i deras framställande! Vilka? Ja, det kan inte med någon säkerhet utrönas, förrän man gjort omfattande och dessvärre mycket tidsödande frekvensundersökningar i de olika brukens huvudsakliga avsättningsområden, och kanske inte ens då, eftersom ifrågavarande papper var en kvalitetsvara som genom kommissionärer torde ha försålts vitt och brett över hela landet och möjligen bara i mindre omfattning inom brukens "naturliga gränser"... Givetvis borde i första hand BRITTEDALS-papperet granskas, dess olika vm, HOWARD-typens procentuella del i tillverkningen m m, men tyvärr har inte ens denna grundläggande undersökning ännu medhunnits.

Fram till 1850 förekommer dessa HOWARD-bikupor bara med årtal i sockeln, däremot finns i halvarkets nedre hörn, i regel det högra (om bikupan är i h halvark, vilket är det vanliga) men någon gång i det vänstra, en siffra (0 eller 1 eller 7 - åtminstone har den sistnämnda figuren tolkats så) eller bokstaven y

(9) Förf tycker inte om "skvaller", men efter bortåt 170 år torde det tillhöra historien och vara lovligt material för historiker!

(i 1843 års formar har 2 par siffran 0 så anbragt, 4 par siffran 1, 1 par siffran 7 och 2 par bokstaven y, de övriga 5 paren har ingenting i hörnen). Sådana små tecken används från denna tid allt oftare av de stora bruken med flera kypar, enligt uppgift för att i kontrollsyfte snabbt kunna skilja de olika kyparnas produkter av samma papperssort från varandra; varje "kyplag" hade då på sina två formar sitt särskilda tecken, en siffra, en bokstav, en liten blomma e d. Senare tillkommer i HOWARD-papper bokstaven h, vilket väl också är ett sådant kontrollmärke.

Fr o m 1850 börjar emellertid dessa små "hörntecken" att ersättas med initialer, som man ibland tror sig kunna tolka som namn på pbruk, nämligen L B = LESSEBO (tidigast belagt 1850), B B = BELTEBERGA, B K = BROAKULLA?, G H = GRANSHOLM? (samtliga dessa är tidigare ofta använda initialer för nämnda pbruk), men vilka ibland inte ger någon ledtråd alls till vare sig bruk eller person, nämligen H F. Vid samma tid flyttas tre av dessa bokstavsgrupper, B B, G H, H F (tidigaste belägg 1853) upp i bikupans sockel istället för årtal, tyvärr en klar försämring från filigranologisk synpunkt, då tillverkningsåret inte längre anges!

Att L B betyder LESSEBO är högst sannolikt, då bruket så ofta använt och på 50-talet alltjämt använder dessa initialer både i hvdmärken av olika slag (bikupor bl a) och som m/m. Att B B står för BELTEBERGA är alldeles säkert, då vid en inventering på Tidaholms museum av gamla formar och redskap, med full säkerhet stammande från det närbelägna pbruket BELTEBERGA (nedlagt på 1890-talet), ett flertal formar med trådfiguren B B jämte dito BELTEBERGA påträffats, varibland 4 st (2 par) med B B i sockeln till nyss nämnda bikupetyp II med m/m H O W A R D ! (10) Huruvida formarna tidigare använts annorstädes och sedan inköpts av BELTEBERGA bruk samt försetts med dess speciella emblem B B eller om de eventuellt tillverkats direkt för bruket vet man dessvärre inte, ej heller är deras brukstid ännu helt klarlagd (datering på grundval av vm:ts förekomst i arkivalier pågår men kan här inte beröras) - det väsentliga är emellertid att det föreligger klara bevis för att HOWARD-bikupor använts av ett bruk som veterligen stod helt utanför PETER HOWARDs och ASCHANs annars så vidsträckta "intressesfär". Vad sedan B K, G H och H F kan stå för, kommer förhoppningsvis så småningom att kunna fastställas.

Nu äntligen tillbaka till Långaryd! Att bikupan i bild 48 med C K härrör från C J KJELLMANs STRÖMSHOLM är på anförda grunder ytterst sannolikt, men kupan i bild 47 då, med årtalet 1849 i sockeln, vad har den med STRÖMSHOLM att göra? Jo, mina vänner, den har i ett fåtal exemplar - helt fräscha, ovikta helark - påträffats i den stora hög av oanvänt papper från detta bruk, som fortfarande förvaras i Strömhult av ättlingar till C J KJELLMAN! Vilket fynd alltså ger stark näring åt misstanken att STRÖMSHOLM varit ett av de bruk som nödvändigt måste ha varit delaktiga i upphovet till den stora massa HOWARD-papper som under 1840-talet varje år tillverkats med nytt årtal - en produktion så stor (stammande från så många formpar) att den måste hypotetiskt fördelas på flera bruk för att framstå som rimlig!

(10) Formarna förvarades bland icke exponerade föremål på museets vind (de var sedan länge registrerade och ordentligt beskrivna i accessionskatalogen) och förtjänsten av att de "återupptäcktes" tillkommer förstas den i Västergötlands pbruksbygder kringresande HARRY ERICSON! Genom vänligt tillmötesgående från museichefen, fil lic fru BARBRO JESPERSEN har ett av dessa HOWARD-formpar kunnat deponeras i Riksarkivets vm-samling LEWAC för att bekvämare kunna studeras av intresserade.

Hur denna "expansion" av HOWARD-namnet försiggick vet man ingenting om - var det med PETER HOWARDS eget medgivande (eller ASCHANS?) och kanske medverkan? T ex så att en yrkesformmakare tillverkade formarna och en del av dem utlämnades "på licens" till en eller annan utvald välsinnad konkurrent (förvisso en *contradictio in adjecto!*)? Eller började HOWARD-namnet rätt snart betraktas som en allmän dekorativ symbol för gott "bikupepapper", utan personlig anknytning, fri för användning av alla och envar (analog fall saknas minsann inte tidigare!)? Frågetecknen - och utropstecknen - hopar sig och spekulationerna är lönlösa, endast fortsatt forskning kan ge hållpunkter för något så när trovärdiga hypoteser.

Det var en lång utveckling från huvudämnet, men förf har ansett problemet så intressant att han velat ge läsarna en något så när klar föreställning om vad det innebär och - inte minst - om hur filigranologen arbetar! En ytterligare belysning av metodiken lämnar de åtta avritningar av devisen PROPATRJA (bilderna 38-45), där man kan studera hur trådfigurerna skiljer sig från varandra dels genom bokstävernas form, dels genom att råformerna var placerade läsriktigt (vilket i pappersarkets mot formen vända sida, dess "Zu-Seite", Z-sidan, ger upphov till en spegelvänd bild; man kan alltså bara läsa den, dvs skriften blir "läsriktig" från arkets andra sida, den sida alltså som inte legat mot formen, dess "Ab-Seite", A-sidan, och arket kallas då, i det man utgår från den läsbara sidan, ett A-ark, enligt förf:s terminologi) eller placerade spegelvänt (i vilket fall skriften naturligtvis blir "läsriktig" från Z-sidan, det blir ett Z-ark). Som redan sagts, bildar 38-40 en kronologiskt tidigare grupp och 41-45 en senare. Hur A och Z fördelats i formparen inom de två grupperna kan inte utan ytterligare undersökning fastställas, men är av ringa betydelse då båda formparen inom respektive grupper var sinsemellan samtida. Vanligast var kombinationen A + Z, dvs ena formens trådfigur placerades rättvänd, den andra spegelvänd, men också kombinationerna A + A eller Z + Z förekommer ibland.

Nr 51 K R, vilket torde kunna tolkas som KJELLMAN & ROSENQVIST, med m/m H B, dvs från HÖLJERYD (11) kommer lite sent i bildföljden; märket uppträder redan i november 1854.

De två sista bilderna slutligen, 53-54, är inte vm utan färgade stämplor, som åsatts s k risomslag, dvs grövre papper i vilket det färdiggjorda "riset" (480-500 ark) emballerades före borttransporten. Man har i behåll ett antal olika (5-6) sådana från STRÖMSHOLM och något enstaka från HÖLJERYD. Dessa omslag kastades naturligtvis i regel bort, då man tog ut "riset" ur dem, och de har följaktligen blivit mycket sällsynta och därför värdefulla minnen från handpapperstiden. Vanligen var de enfärgade i svart, rött eller blått, men förekommer också i två färger, t ex rött och blått. Stämplorna brukar ge en föreställning om papperets vm, t ex i Frankrike och Holland ett narrhuvud eller staden Amsterdams vapenbild för vm "Narr" resp "Amsterdams vapen", i Holland för de bekanta vm:a "Hollands vapen", "PRO PATRIA" och "Vryheid" respektive liknande bilder stämplade på omslagen - dock skilde sig stämpelbilderna ofta ganska avsevärt från originalen, och ibland hade de helt andra motiv. I SUNE AMBROSIANIS välkända, för svensk pappershistorisk forskning grundläggande skrift "Papperstillverkningen i Sverige intill 1800-talets mitt" (ss 63-198 i samlingsverket MOLAE CHARTARIAE SUECANAE I, Stockholm 1923) berör han dessa stämplor på ss 149-158 och har ett antal illustrationer av sådana (fig 58-67). Fig 66-67 visar två sådana stämplor just från STRÖMSHOLM (de förekom ibland tillsammans på samma rispaket). Den vackra fig 67 publicerades

(11) Det väldiga antalet H B -par, sinsemellan ytterst lika, har i LEWAC ännu inte fullständigt kunnat uppdelas på tillhörande hvdmärken och har i illustrationerna i regel bara angetts inom klammer utan försök till avbildning.

f ö tillsammans med tre andra svenska stämplrar i föregående nr av NPH-Nytt, s 24, i samband med en artikel av vår aktade redaktör ERIK WITTING om just sådana stämplrar på risomslag, ett "upprop" till alla och envar att i bibliotek och arkiv observera och inrapportera dessa stora sällsyntheter.

Den älskliga bilden nr 54, som avslutar vår bildserie här, är en direkt kalkering av AMBROSIANIs fig 66, då bevarade original i röd färg är mer eller mindre suddiga med svårurskiljbara detaljer. Om den verkligen återger STRÖMSHOIMs utseende vid någon tidpunkt i mitten av 1800-talet, kan väl ingen ge besked om, men omöjligt är det inte.

Bild nr 53 är stämplad på ett ganska svartaktigt grovt "gråpapper" och svår att se, varför avbildningen nog inte så exakt återger originalets utseende. Bokstaven N till vänster om kronan står för "Nummer" (Nr, N:o). Tomrummet till höger om kronan är avsett för kompletterande sifferteckning, som ifylldes med bläck, krita e d.

S L Ä K T Ö V E R S I K TFamiljen KJELLMAN:

JONAS KJELLMAN, f 26/6 1776 i Haurida sn, Jönköpings län. Gesäll v RÖTTLE 1800-07, v Höljeryd 07-10, pmäst o arr där 10-15. Anlägger pbruket STRÖMSHOLM på S Strömhults ägor o innehar det till sin död 9/7 1860.

G 1807 m MÄRTA (MARGARETA) JACOBS-DOTTER (enl egen uppgift) f BERGSTEDT, f 1780 i Gränna sn, d i S Strömhult 24/10 1862.

Söner: CARL JOHAN, f 18/4 1812 i Höljeryd. Från 1840 driftsledare vid STRÖMSHOLM, 1860-64 ägare av S Strömhult m pbr S-M (nedlagt 1878). Ledamot av riksdagens AK 1868-77. Död i S Strömhult 24/10 1884.

G m JOHANNA MARIA ORRE, f i Källerstad 23/3 1815, d i S Strömhult 6/2 1893.

CARL JOHANS och JOHANNAS barn:

Johan Olof, f 9/11 1840. Skriven i S-t ännu 1874 och "studerar" då sedan 1859

(Hanna Marg-a Sophia, f 19/10 1841, d 17/1 1845)
(Mathilda Christina, f 2/7 1843, d 31/8 1847)

Arvid Herman, f 31/8 1845. Bor ännu 1908 i S-t hos brodern Aron

Hanna, f 2/5 1847. Bor ännu 1889 i S-t, men är överstruken i nästa års längd

Mathilda, f 7/3 1849. Bor ännu 1876 kvar i S-t, saknas sedan i längden

(Beda Maria, f 27/1 1851, d 30/6 1851)

Aron Bernhard, f 1/7 1852. Arrenderar 1886-1906 S S-t. Står 1906-07 som ägare. Död 8/4 1933.
G m Maria Eckhardt (från Danmark), f 22/7 1869, d 5/4 1905.

Barn (enl mtlslängden 1907):

(Karl) Bernhard, f 1893, Helfrid, f 1894,
(Axel) Fritiof, f 1896, (Oscar) Viggo, f 1899,
Ebba, f 1900.

Beda Hildegard, f 10/11 1854. Är med ännu i 77 års längd men inte sedan

Augusta, f 28/6 1856. Bor ännu i 1908 års längd ogift hos brodern Aron i S S-t.

PER MAGNUS, f 9/3 1815 i Höljeryd. Delägare i och pmakare vid H-d 1844-63. Död 1863.

G m BENEDICTA NYLANDER, f 21/3 1820 i Harplinge (dödsåret är obekant; möjligen dör hon 1865, då hela familjen försvinner ur längden, men det är ju möjligt att hon avflyttade med barnen). Äger 1/2 H-d 1863-65.

PER MAGNUS' och BENEDICTAS barn: .se nästa sida

PER MAGNUS' och BENEDICTAS barn:

(Lars Julius, f 22/4 1845 - d 26/4 1845)

Lars Julius, f 29/4 1846. Bor med familjen i H-d till 1863, sedan borta ur längden.

(Fritiof, f 24/1 1848, d 2/5 1849)

Jenny Amalia,	f 10/4 1849	} dessa fem barn och modern B-A finns kvar i H-d t o m 1865 års längd och för- svinner sedan
Fritiof Benedictus,	f 21/8 1851	
Ingeborg,	f 26/1 1854	
Otto Elof,	f 11/7 1856	
(Alfred, f 8/1 1858, d 14/12 1858)	d 14/12 1858	
Oscar Alfred,	f 19/11 1859	Enl SVENSKT PORTRÄTTGALLERI, del IX, s 124, häradsskrivare i Varbergs fögderi (endast kontrollerat i Generalregistret, utg 1913)

LARS PETER, f 9/9 1816 i H-d, död där 1906, ogift.

Familjen ROSENQVIST:

ABRAHAM ROSENQVIST, f 1787. Gesäll vid RÖTTLE 1807, 09-12, v Höljeryd 12-15, v STRÖMSHOLM 15-20, fr o m 1820 först arrendator sedan (25) ägare av HÖLJERYD. Död 16/8 1833. G m SARA JACOBSDOTTER, f 1787 i Gränna sn. Piga i H-d 11-13; efter makens död ägare av H-D 1833-40. Död 5/2 1856.

Barn: MARIA CHRISTINA, f 13/12 1813, död i Örsås 11/7 1841

G m bokhållaren FREDRIK LUND, f 29/7 1798 i Algutsboda

MARIA CHRISTINAS och FREDRIKS barn:

Sophia Albertina, f 30/8 1835 i H-d
Abraham, f 14/3 1837
Carl August, f 11/8 1839

(familjen utflyttar 1841 från H-d till Örsås sn)

LARS PETER, f 2/1 1816. Äger 1/2 H-d 1840-49 o är pmakare där. Död i H-d 12/3 1849.

G m SARA ELISABETH ORRE, f 19/2 1818 i Kållerstad. Äger 1/2 H-d 1849-74. Död i H-d 1894(?).

LARS PETERS och SARAS barn:

Adolf Henning, f 18/1 1841. Ännu i nov 1872 är han skriven i H-d och studerar (sedan 1859) men är borta fr o m 74 års längd. (Se Harry Ericsons artikel om Adolf Henning Rosenqvist i detta nummer av NPH-Nytt!)

(Peter Olof, f 23/8 1842, d 13/11 1842)

Anna Sophia, f 15/11 1843. Bor i H-d till 1863.

(Augusta, f 17/3 1845, d 21/1 1846)

(Abraham, f 9/3 1846, d 28/3 1846)

Carl Robert, f 22/10 1847. G 1876(?) m ? f 1854. Äger 1/2 H-d 1873, hela 74-79. Flyttar till stationssamhället Landeryd i samma sn och bor där ännu 1894.

Barn: Lars, f 1880, överstruken i 82 års längd, Ellen, f 1883, Anders, f 1886, Ruth,

forts LARS PETERS och SARAS barn:

Laurentia Petronella, f 7/5 1849. Bor i H-d till 1878
(överstruken i 79 års längd, ej
med i längden 54 och 66)

HEDVIG f 7/9 1817 i S S-t.

G 1842(?) m sergeanten DANIEL ASPROTH, f 5/7 1819,
och bosatt på Käringehult i Hestra sn. Familjen avflyttar
därifrån 1862(?) till obekant ort.

HEDVIGS och DANIELS barn:

Axel Malcom, f 29/ 3 1843
Fredr Theodor, f 27/12 1844
Carl Oscar, f 15/12 1846
Conrad Leonhard, f 5/12 1848
Otto Wilhelm, f 8/10 1850
(Johan Fritiof, f 12/ 9 1852, d 1857)
Daniel Bernhard, f 5/12 1854
Martin Abraham, f 21/ 4 1857
Jacob Fritiof, f 20/12 1859

JOHANNES, f 4/7 1819. Utflyttar 1841 från H-d till Örsås.

G 3/1 1849 i Gryteryd m ULRICA CHRISTINA OSBÄCK, f 8/12 1819.

SOPHIA, f 13/8 1821. Kvar i H-d till 1840, har anställning i familj
i Långaryd i nov 1840.

CARL JACOB, f 26/9 1823. Arrenderar 1/2 H-d 1850-52. Död i "lungсот"
3/3 1852.

G 24/4 1850 m GUNNILLA NYLANDER, f 16/12 1821 i Estra(?).
Arrenderar 1/2 H-d 1852-55 (samma år omgift med svågern
ABRAHAM; se denne). Död 1870 (se nedan).

CARL JACOBS och GUNNILLAS barn:

Alfred Laurentius, f 31/7 1850 (i H-d enl längden 68-71)
Ida Carolina, f 12/11 1852 (i H-d enl längden 68-78)

CAROLINA, f 11/2 1826, död i H-d 27/11 1849.

ABRAHAM, f 24/12 1828. Utflyttar 1846 från H-d till Örsås och därifrån
tillbaka till H-d 49. Kallas i längden 49-55 "Orgelnist-Elev".
Död i H-d 1870.

G 15/8 1855 i Långaryd med broderns änka GUNNILLA R-T, f
NYLANDER (se ovan).

Flyttar med hustrun och hennes barn i 1. giftet 1855 till
Båxhult och 1857 därifrån till N Nissaryd, varifrån han 1860
avflyttar till obekant ort. I november 1867 åter i H-d
(inhyses med familjen). Fyra barn, födda 1855-60, dör alla
i späa ålder.

Son: Ferdinand, f 1863. Bor med föräldrar och halvsyskon
och senare ensam i H-d 1867-87 (då över-
struken i längden).

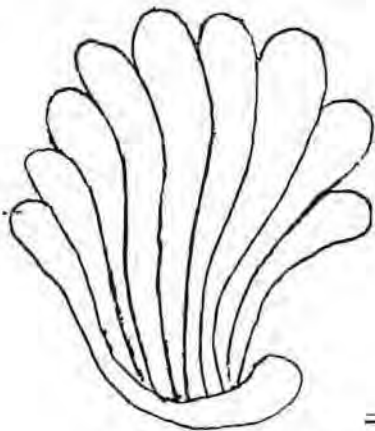
Bild 31

[S H] =

hA

Bild 32

vZ
(velin)

J K

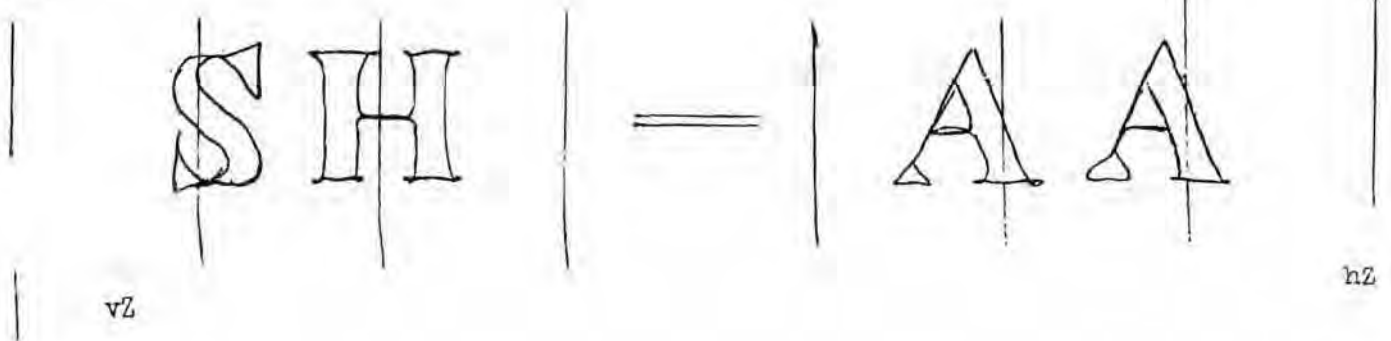
[HB] =
[SH]

Bild 33

hA

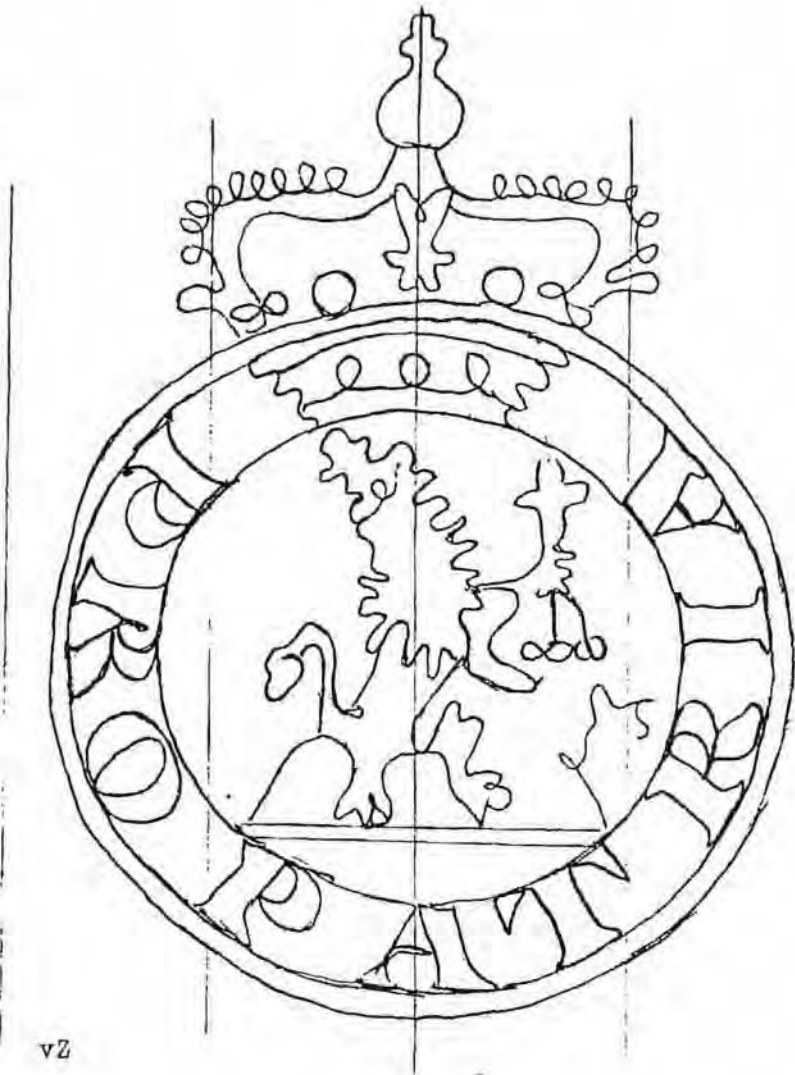
Bild 34

vZ

hZ

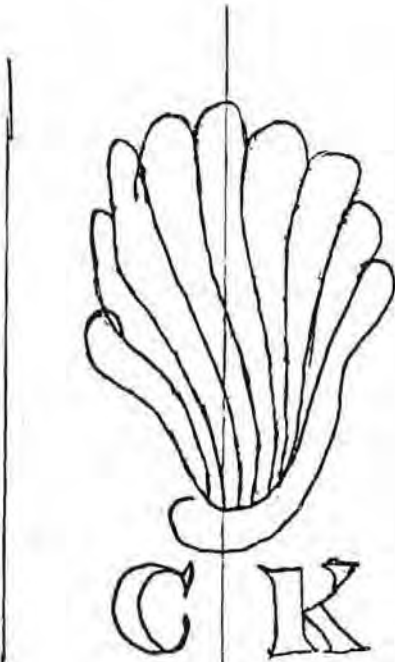
Bild 35

== [HB]

vZ

Bild 36

== S H

vZ

hZ

Bild 37

Strömsholm

== A A

Bild 38

vA₁

PROPATRJA

Bild 39

vA₂

PROPATRJA

Bild 40

vZ₁

PROPATRJA

== [HB]
samtliga!

Bild 41

vZ₂

PROPATRJA

Bild 42

vA₃

PROPATRJA

Bild 43

vA₄

PROPATRJA

== [HB]

Bild 44

vZ₃

PROPATRJA

samtliga!

Bild 45

vZ₄

PROPATRJA

Bild 46

vA

Stromholm = AA

hA

Bild 47

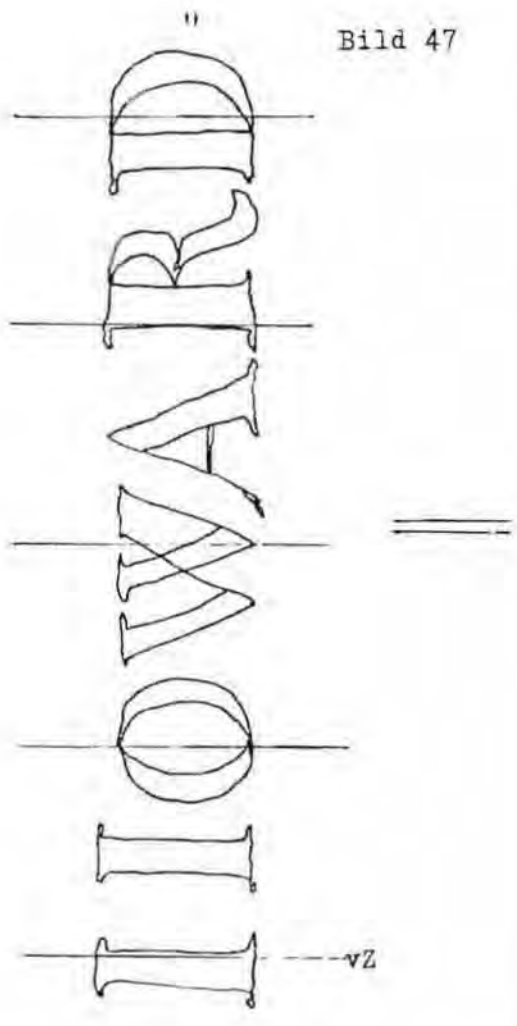

Bild 48

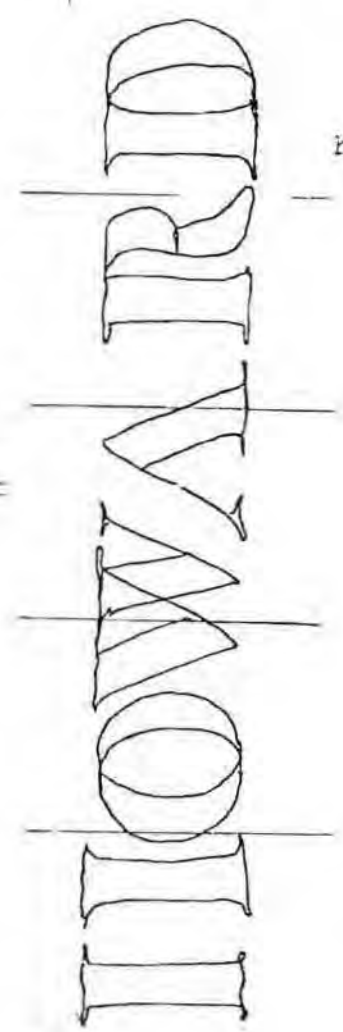
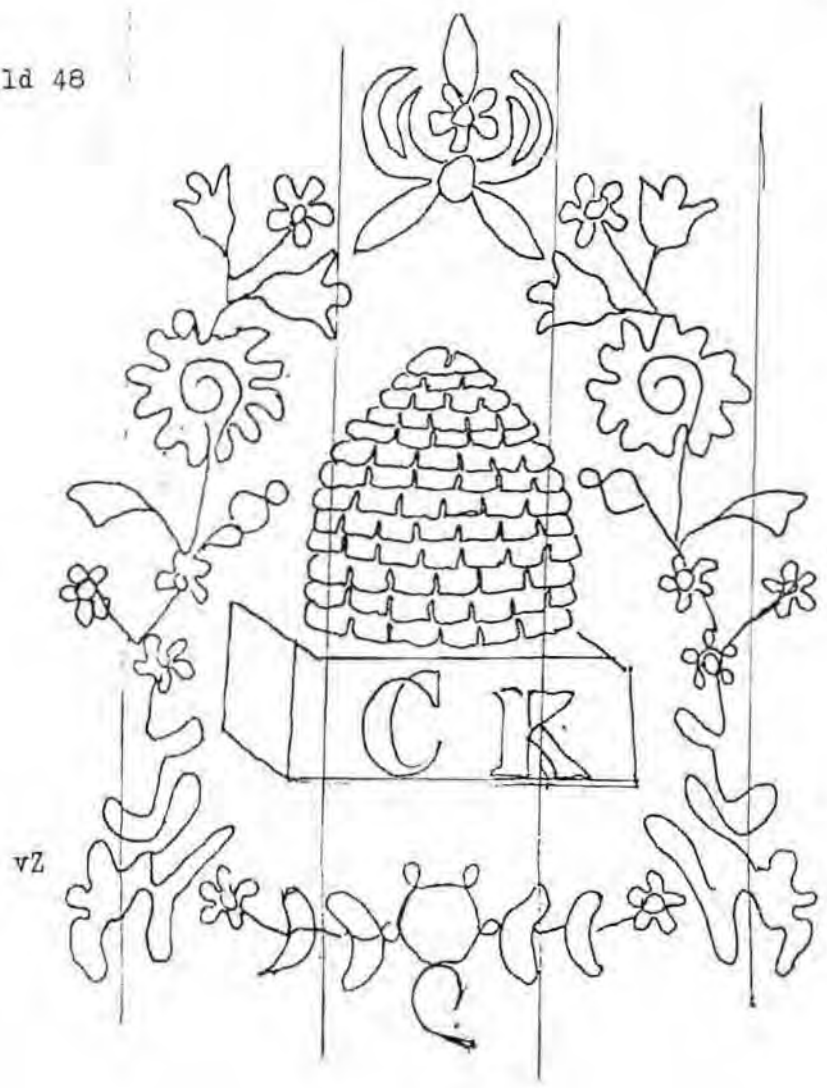
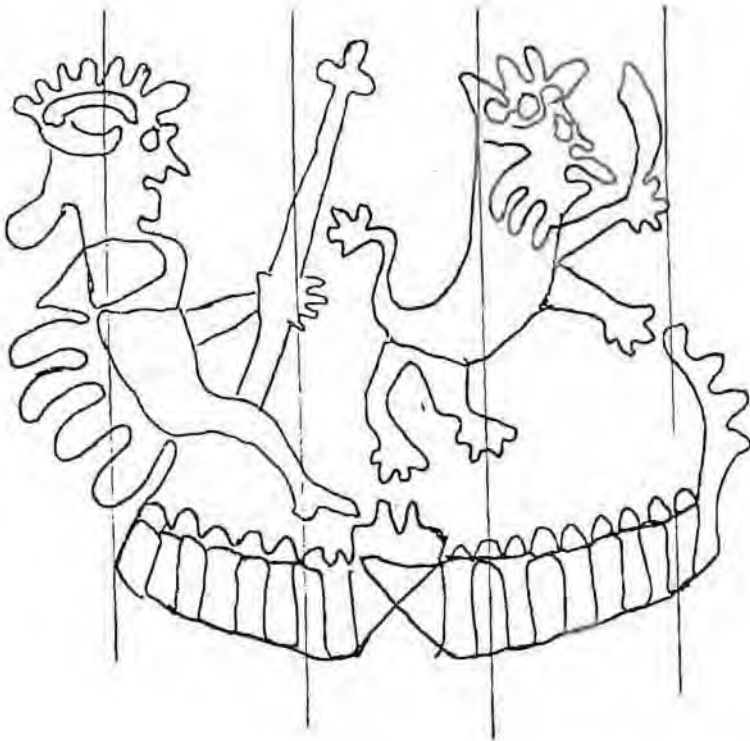
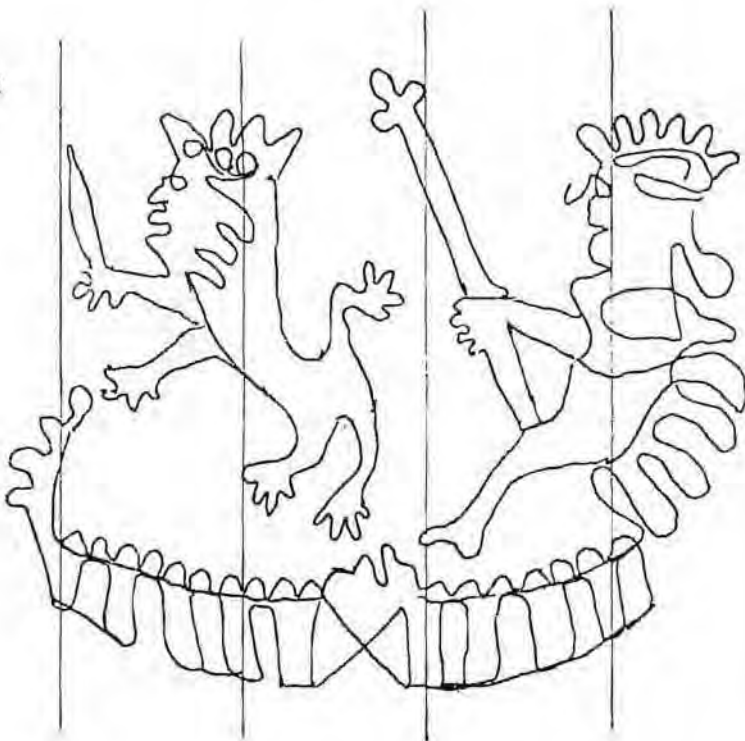

Bild
49

Tropatria
S H

Bild
50

Tropatria
S H

[HB]

=

| IK | IR |

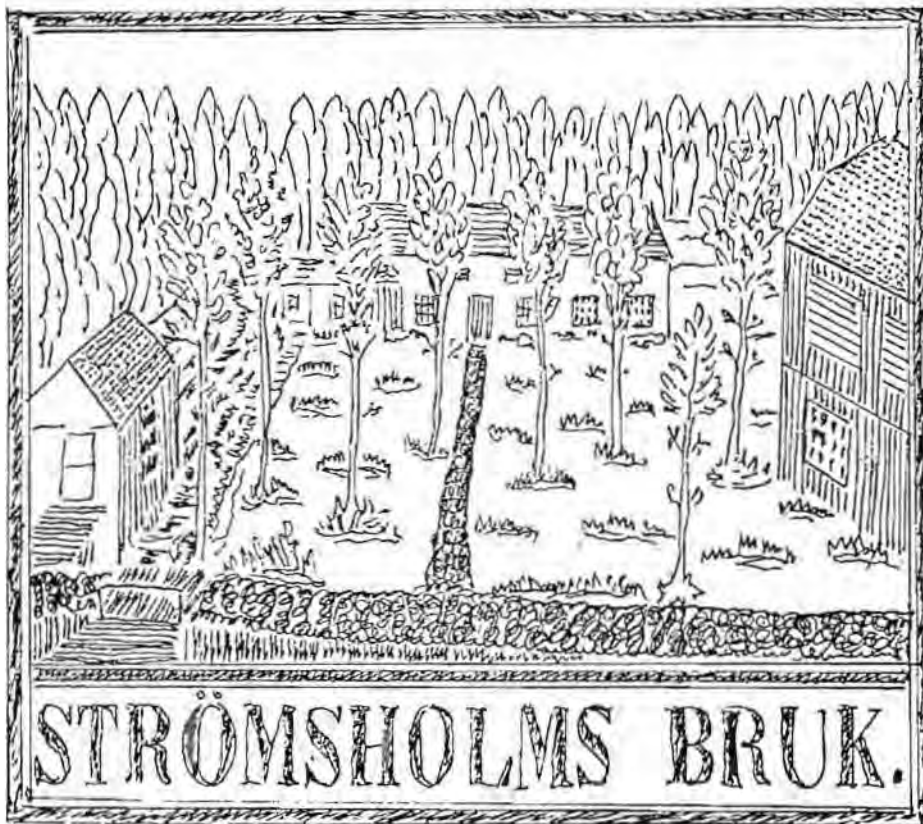
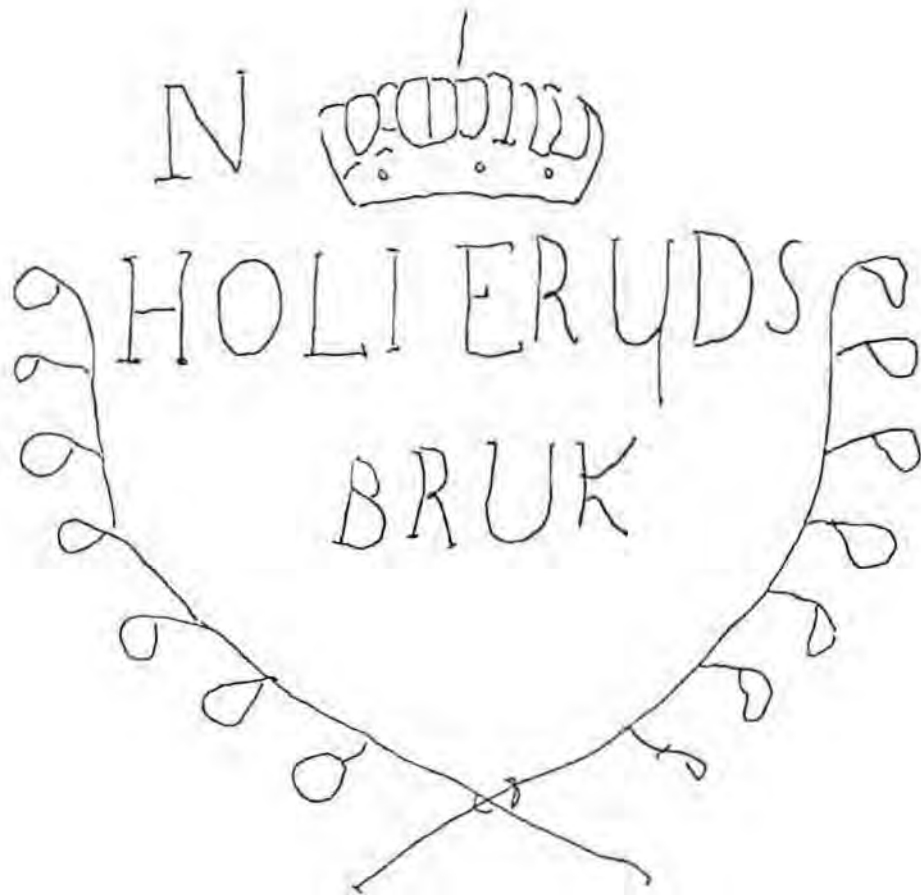
Bild
51

[HB]

=

| IK | IR |

Bild
52

HANS FARFAR OCH FAR VAR PAPPERSMAKARE

Av Harry Ericson

Vännen Gösta Liljedahls högintressanta artiklar om handbruken i Långaryd kunde räcka till för att motivera vad jag här önskar skildra. Sidorna 10 och 11 i NPH-Nytt nr 4 årgång 4 om Lars Peter Rosenqvist samt släkttavlan på sid 13 i samma nr ingår i bilden.

Tyvärr blev den förhoppningsfulle Lars Peters levnad ej lång. Enligt hushörslängden avled han redan den 12/3 1849, endast 33 år gammal. Hustrun, Sara Elisabeth Orre, var då endast 30 år och de tre barnen 8-4 år. En son, född 1842, hade dött vid späda ålder. Den unga änkan flyttade, åtföljd av barnen, kort tid efter makens död tillbaka till barndomshemmet i Kållerstad. Hennes far var där kronofogde.

Lars Peter Rosenqvists ende son, Adolf Henning, var 8 år vid faderns bortgång. Likväl hade han med säkerhet mer än en gång kommit i kontakt med pappersmakarnas yrke. Vid sin fars eller mors hand hade han varit i pappersbruket och där lärt känna såväl gesäller som lärlingar, som med fadern som mästare var sysselsatta vid bruket. Det var ju även vanligt att de anställda åt sin mat vid husbondens bord.

Det är om denne i detta nu 8-åriga Adolf Henning Rosenqvist, som denna artikel skall handla. Vi kommer att kunna följa hans levnad "bakifrån", dock här endast till 18-årsåldern. Åren mellan 8 och 18 år måste tyvärr anstå till dess att jag får tillfälle besöka landsarkivet i Vadstena och forska i längderna från Kållerstad.

Mina intressen för det i år 200-åriga bruket Ösjöfors i Rumskulla socken förde mig snart i kontakt med närliggande Södra Vi socken, där ej mindre än tre handpappersbruk fanns under 1800-talet. Den vid Ösjöfors så välbekanta släkten Bergholm hade sitt ursprung i Södra Vi. Den förste i släkten, Anders Bergholm (född Holmberg) kom till Ösjöfors år 1844 från Mariedals handbruk i Södra Vi. Han hade tidigare varit lärling och gesäll vid Bråneholms och Gustafsholms handbruk i samma socken. Bruken i Södra Vi var grundade ungefär samtidigt, i den ordning de nämnts åren 1815, 1814 och 1815. Deras verksamhet ändades även ungefär vid samma tid; samtliga nedlades på 1880-talet.

En dag för rätt många år sedan befann jag mig på kyrkogården vid Södra Vi kyrka för att söka finna några gravstenar efter socknens pappersmakare. Jag gjorde därvid ett fynd, som minst av allt var väntat, men däremot var både intressant och spännande. På en hög sten utanför kyrkans kortsida åt koret till läste jag följande inskription:

Kyrkoherde
Henning Rosenqvist
* 18/1 1841 † 24/1 1901
och hans maka
Adélem Charlotta
Född Mellin
* 11/5 1851 † 23/4 1894

Så hade då den faderlöse 8-åringen blivit en skolad man och valt prästbanan för att som slutstation för sin levnad bli kyrkoherde i Södra Vi socken. Han hade utsetts till tjänsten i december 1882 och tillträtt 1884

för att sedan upprätthålla tjänsten till sin död i januari år 1901. Han var då nyss fyllda 60 år.

De tre bruken i Södra Vi hade jag studerat i husförhörslängderna i landsarkivet (Vadstena). I samarbete med Hembygdsföreningens ordförande i Södra Vi, landstingsmannen Carl-Erik Svensson i Kåreda, m fl Södra Vi-bor uppsöktes bruksplatserna, vilket var av stort intresse. Av min vän i Kåreda fick jag för ett par år sedan en bok innehållande de fyra första delarna av "Södra Vi Krönikan". Kyrkoherden Henning Rosenqvist skildras i ett par artiklar i denna krönika på ett intressant sätt. Bakom en del lustigheter i denne mans sätt att vara måste man erinra sig att levnadsvillkoren på 1840- och 50-talen var så helt annorlunda än nu. Det var "vargatider" icke blott i bokstavig mening i den tidens Sverige, vilket givetvis satte sina spår i den vid 8 års ålder faderlöses liv. Och blev inte flyttningen från bruket för den lille gossen en anledning för honom att i fantasin förändra och förstora små händelser från barndomsmiljön vid bruket? Allt var så annorlunda på den nya bostadsorten.

Ur Södra Vi Krönikan. Del 1. Södra Vi vid sekelskiftet. Av Leonard Carlsson.

"Södra Vi sockens invånarantal år 1900 var 2.916. Kyrkoherde vid den tiden var Henning Rosenqvist. Axel Romdahl, som vistades i Södra Vi prästgård på 1890-talet har i sina minnen 'Som jag minns det' beskrivit kyrkoherde Rosenqvist, så som han då såg honom: 'Han var frodig, trind och rödkindad med livslustiga ögon och läppar och ansiktet omgivet av vackra silvervita lockar. När han stod på predikstolen i sin kyrka var det omöjligt att inte jämföra honom med de snidade och målade rokokoaönglarna på predikstolstaket. Han var en god och framför allt glad människa. Sällan eller aldrig förde han ett allvarligt resonemang i allvarliga ämnen, men hade en obetvinglig lust att fabulera och berättade de otroligaste äventyr, i vilka han själv spelade hjälterollen. Han hade segerrikt utstått överfall av tattarband på ensliga skogsstigar, han hade utfört de dråpligaste räddningsbragder. Hans Gud var den som låter det regna över rättfärdiga och orättfärdiga och ej tog för illa upp om man slarvade en smula här i världen. Med sina egenskaper var Henning Rosenqvist ett älskvärt original, hjälpsam, vänlig och omtyckt av församlingen.'

.....

I kyrkostämman var kyrkoherden självskriven ordförande. Kommunalstämmans ordförande var hemmansägaren Carl August Svensson, Kåreda, och kommunalnämndens ordförande var Axel Hansson, Södra Vi. Vid kommunalstämman den 25 oktober 1899 valdes Carl August Svensson, Kåreda, till nämndeman efter David Jönsson i Örsåsa."

Hävdatecknaren, som åberopas här ovan, var på 1890-talet en helt ung man, knappast ännu student. Det var ju den sedermera så framstående professorn, konsthistorikern och museimannen Axel Ludvig Romdahl, född år 1880.

Framhållas bör även att den år 1899 valde nämndemannen var tidigare i denna artikel presenterade Carl-Erik Svenssons fader.

Del 3. Kyrkoherdar i Södra Vi. Av Kyrkoherde Olof Widerstrand.

"Nr 20 Adolf Henning Rosenqvist, född 1841, kyrkoherde här 1884, död 1901, 21 januari. En sten på kyrkogården utvisar hans vilostad. Han var enligt herdaminnet en livlig, varmhjärtad och vek natur. God familjefader, trofast vän och välment mot alla människor i alla livets skiften: Det har berättats mig att familjen en dag fick besök litet oväntat och att vederbörande tydligen ämnade stanna hela dagen. 'Vad ska jag ge dem till middag', frågade sig fru Rosenqvist. Hon hade inget annat än palt i skafferiet. 'Man tager vad man haver', har ju Kajsa Varg lärt oss. Hon gjorde hål i palten och

satte en ros från trädgården i varje palt och bjöd på det. Det blev 'Rosenpalt' av det och den rätten finns troligen inte upptagen eller beskriven i någon kokbok."

Ur Herdaminnen över präster i Linköpings stift. Södra Vi pastorat.

"20. Adolf Henning Rosenqvist, f. 1841 18/1 i Långaryd, Växjö stift. Föräldrar: Lars Peter Rosenqvist, brukspatron, och Sara Elisabet Orre. Stud. i Uppsala 1859, teor. teol. ex. 1866, prakt. teol. ex. 1867, prv. 1872 12/7, komminister i Ringarum 1873 13/1, tilltr. genast, past.ex. 1879 25/4, kyrkoherde här 1882 4/12, tilltr. 1884. † 1901 24/1.

Gift 1875 10/11 med Adelaide Maria Charlotta Mellin, f. 1851 11/5, † 1894 23/4, dotter af Nils Mellin, sjökapt. och Katarina Ulrika Engellau. Barn: Karin Maria Elisabet, f. 1876 30/8, folkskollärarinna i Stockholm; Nils Henning Laurentius, f. 1878 6/5, å hospital; Lars Gustaf Harald, f. 1879 3/8, bryggmästare; Elsa Hildegard Adelaide, f. 1880 9/9, g. 1904 2/7 m. Carl August Werner, landtbrukare, Vadsbro; Per Adolf Emanuel, f. 1882 7/3, utvandrat till Amerika, Adelaide Charlotta Viktoria, f. 1883 29/3, g. 1908 11/10 m. John Jacobsson, dekorationsmålare i New York, U.S.A.; Karl Erik Johannes, f. 1884 24/6, † 1890 9/3; Hans Torsten Ragnar, f. 1893 29/11, lärare vid Tomtebodas blindinstitut.

En sten å kyrkogården utvisar hans hvilostad. Han var en liflig, varmhjärtad och vek natur med ej så litet af sangvinikerns mottaglighet för ögonblickets intryck och den tillfälliga omgifningens inflytande. God familjefader, trofast vän och välment mot alla människor var han i alla lifvets skiften."

Envar kan göra sina reflektioner över Adolf Henning Rosenqvists ungdomsår. Tidigt student i Uppsala tog han god tid på sig att slutföra sina studier. Likaså dröjde det fem år efter praktisk teologisk examen innan han prästvigdes. Måhända var det trångt om platserna inom stiftet. Slutligen prästvigdes han inom Linköpings stift. Säkerligen var åren för den fantasirike unge mannen ej bortkastade.

Ytterligare ett motiv till ämnesvalet - slutorden kan vara till nytta

I samma husförhörslängd för Höljeryd i Långaryd, där jag funnit att den 8-årige Adolf Henning Rosenqvist blivit faderlös, fanns en ung lärling, Lars Bengtsson, född på Bolmsö den 1/4 1831. Efter några år på Höljeryd flyttar han till de släktingar till familjen Rosenqvist som anlagt handbruket Fredriksborg i Örsås socken, Älvsborgs län. Här blev han gesäll och antog namnet Fredin. Från Fredriksborg gick färden vidare, först till bruket Buttorp-Segerstad i Sexdrega socken, därifrån till Bosgården i Sätilla och slutligen till Korndals pappersbruk i Mölndal (nuvarande Papyrus bruk). Här stannade Lars Bengtsson Fredin i drygt 40 år. Då det gamla Korndal på 1890-talet kommit på obestånd flyttade den vid denna tid 63-årige mannen till Katrinefors pappersbruk i Mariestad, där han anställdes som salsmästare. Han förestod en avdelning, som sorterade arkpapper, och uppehöll denna tjänst till fyllda 91 år 1922. Även som pensionär fortsatte han med att dagligen besöka sin gamla avdelning i fabriken. Lars Fredin upplevde sin 100-årsdag men dog dagen därefter, den 2/4 1931.

Under hela min barn- och ungdomstid bodde jag nära granne med den gamle mannen. Han blev min helt förtrogne och berättade i livfulla skildringar sina levnadsöden vid de många handbruket. Han drog sig ej för att handgripligt visa mig hur han fått kämpa med hårda arbeten, t ex mot is i rännen till vattenhjulet vintertid. Hårda och krävande mästare och gesäller hade han även erfarenhet av. Men vid sidan av all möda kunde han aldrig nog prisa det yrke han valt. Ofta talade han om barn, som han träffat vid bruket.

Låt min sista motivering, trots alla goda och glada minnen av Lars Fredin, dock utmynna i en djup suck för egen del. Jag gjorde det stora misstaget att ej skriva ned den gamle mannens ofta mycket detaljrika skildringar. Jag hoppas att någon, som nu är ung och läser detta, tar varning av mitt misstag.

oooo0000oooo

I tre artiklar av GÖSTA LILJEDAHL har NPH-Nytt:s läsare kunnat njuta frukterna av hans idoga forskarmöda. Som avslutning publiceras här en livfull, kåserande skildring av den resa till Långaryd som blev upprinnelsen till dessa artiklar - en humoristisk och självkritisk skildring av en forskares vedermödor men också glädjerus över nya upptäckter. Håll till godo!

Vi kommer nu omsider till den remarkabla händelse som blev upphovet till dessa tre artiklar, nämligen "upptäcktsfärden" till Långaryd, företagen av hrr HARRY ERICSON och ERIK WITTING från Mariestad, EDO LOEBBER från Hilversum i Holland och GÖSTA LILJEDAHL från Stockholm, han som nu ska söka skiljara det hela.

"Sångmö, sjung om ..." ville man gärna börja det hela med efter berömt klassiskt mönster, inspirerad om inte precis av "ämnets höghet" så dock av minnena som strömmar över en i detta ögonblick - men nej - hon skulle kunna infinna sig, den älskliga men nyckfulla varelsen (för ovanlighetens skull), och då vore det synd om läsarna! En hexameterdikt, troligen till på köpet lätt pekoralistisk, skulle nog komma deras tålmod att definitivt brista, jag har sannerligen provat det länge nog! Annars är det livat att hitta på sånt där som "den mångrådskloke Edo från Holland", "Harry, den kloke och sansade, kunnige mannen", "den kolugnt stridsvagnen länkande Erik", för att inte tala om "den vitskäggyvige gamle från Bromma, elevernas fasa och skräck, när ännu i skolan han svängde sin färla", men ibland trasslar man in sig i de sex fötterna och så blir det bara pannkaka av alltihop - nej, en nykter och saklig redogörelse, gärna i kärv "telegramstil" förresten, på den egna enkla lågprosan, eller låt oss säga mellanprosan (med ett och annat burleskt tramp ned i de lägre stilregionerna, för att hålla folk vakna), några små inströdda lustigheter, det ska bli modellen! Men först, tillåt mig att med ålderns rätt få lägga bort titlarna med alla våra läsare som säkert är yngre än jag (snart 80 år), så att jag för bekvämlighetens skull kan få tala om Harry, Erik, Edo och Gösta och slipper alla besvärliga efternamn (ja ni är förstas "du" med kompisarna också, det tycker de säkert är bara trevligt) - oh, nu fick jag en glänsande idé (var får man allt ifrån?), ännu mer bekvämt och praktiskt är naturligtvis att korta av förnamnen till H, E, Edo (för att inte förväxlas) och G, framför allt det sista så slipper man det där ideliga jag - jag - jag (man kan ju inte hela tiden använda omskrivande termer som "min ringhet", "den obetydligaste deltagaren", "sparven i tranedansen" o d, de blir för oviga och inte så förfärligt komiska i längden). Alltså:

Vi fyra möttes i Halmstad ti 4/5 1976. Edo och G steg av tåg från Göteborg, där vi - isynnerhet Edo, han är mycket flitigare än G - hållit till på det trevliga Industrimuséet vid Götaplatsen, tittat på grunkor, studerat, mätt och ritat av (Edo) och - men det hör inte hit. H och E mötte med E:s ägande vrålåk - nej det blev för mycket lågprosa, hur är "eldvagn?". Högprosa visserligen men för skämtsamt, säger bil helt enkelt - som han kör med beundransvärd säker- och skicklighet. H och E kom direkt från Mariestad. Så susades iväg till Hyltebruk (där fordom gamla pappersbruket WEKA lär ha legat), där övernattning m m var beställd och ordnad av den store organisatören H. Hoppas över kvällens händelser, för de hör inte till den sakliga redogörelsen. På morgonen innan "f-n hunnit få skorna på sig" (som det enligt hörsågen lär heta på lågprosa ("f-n" är dock en diskret s k eufemism som hör hemma på en högre stiltnivå) väcktes G och stuvades hänsynslöst in i eldv- förlåt, bilen, där redan Edo och H satt frustande av otålighet. I ilfart till platsen där såväl STORA som ock LILLA HÖLJERYD en gång legat. H och E hade förstas varit där förut (de känner vartenda rätthål i Västergötland och Småland), inte Edo och G, som knappt visste vad H+D var för något, kraken. Utgång och kringgång på de gamla bruksplatserna, där ingenting av det gamla var

att finna, utom rinnande vatten förstås, men det var ju nytt sådant. G ännu så sömndrucken att han höll på att ramla i ån, men räddades av E som höll ett vakande öga på allting. G hittar en massa glasskårvor som han tror vara "från tiden", men upplyses kärvt (nästan snäsigt) om att det varit ett pappersbruk och inte ett glasbruk som legat där. Lätt förstämning förorsakad av G:s enfald och okunnighet. (Förlåt att det talas så mycket om G, men det är så svårt att komma ihåg vad de andra gjorde!)

Fortsatt färd till Strömhult. Tittade på bruksplatsen, där inte heller fanns någonting kvar, inte ens glasskårvor. Men vacker natur. G gick upp i skogen, men inte ens G själv kan komma ihåg vad G gjorde där. For vidare till det Strömhult, där det bor folk, men där hade faktiskt STRÖMSHOLM legat sedan ca 1820, då det flyttats en bit. Där bor nu Viggo Kjellman, sonsonson till anfadern Jonas, och hans hustru Svea, förtjusande människor! G vill stanna och dricka kaffe hos Svea men släpas brutalt ned till ett kallt och dragigt uthus och inföses där utan att förstå varför; de andra följer dock med. När ögonen hunnit vänja sig vid dunklet, störtar sig Edo plötsligt med ett hest vrål över en hög gammalt bråte, som visar sig vara handpappersformar, drar fram papper, penna och mätsticka, stönar av tillfredsställelse och börjar arbeta, snabbt och intensivt - kan inte komma ihåg att han sa ett ord sedan under hela dagen. G hittar, med H:s och E:s hjälp, i ett hörn en jättelik pappershög och börjar undersöka den. Blir mållös av lycka, då den visar sig bestå av idel oanvända, ovikta handgjorda helark med vm, förstår nu att den dragiga boden är en guldgruva, omfamnar rörd de misskända kompisarna och sätter sig att bläddra i de buntar H och E langar fram till honom, antecknar och skissar och är hellycklig. H strosar ömsom omkring och undersöker lämningarna av det nedbrunna gamla bruket, arbetar ömsom i boden, är belåten för att han hittat på det hela. E är intensivt verksam varje minut, är dock lite rastlös och far plötsligt iväg (fast ingen märkte det då) till Gislaved 4 mil bort - för att få se lite nya ansikten, påstår han vid hemkomsten, men han ser hemlighetsfull ut, så alla undrar vad han haft för sig. Så går hela dagen, kanske klände vi en lättöl och åt en medhavd macka, G minns ingenting annat än att han inte hade tid att tänka på mat. När mörkret förhindrade mer arbete hem till hotellet.

Minns inte att vi åt eller drack den kvällen, än mindre vad (längtade bara till nästa dag), men H och E sa att det hade vi minsann gjort (minns inte vad Edo sa). Orolig sömn under natten, drömde att j- förlåt, att G satt instängd i en stor bikupa bland alla bina, inte alls trevligt. Utanför stod en stor jätte och vaktade så G vågade inte krypa ut. Jätten hade ett brett skärp om magen, på det stod i stora bokstäver H O W A R D, kanske hette han så. Men rätt som det var kom en PRO PATRIA-flicka med lans och med sitt lejon med svärd och körde bort Howard (om han nu hette så). G kröp raskt ut och ville höviskt kyssa flickan till tack, men då morrade lejonet på ett obehagligt sätt så han avstod. Minns inget mer av drömmen.

G uppe kl 05:30 för att väcka kompisarna, men hade glömt deras rumsnummer och vågade inte bulta på alla dörrar. Hemskt vad folk kan sova! Nå, vi kom verkligen iväg till slut och fram till boden igen och man kände som man kommit hem! Edo satte sig att mäta och teckna, G sjönk lycklig ned vid pappershögen igen, E hjälpte både Edo och G och var intensivt verksam med olika saker som G inte hann uppfatta, H organiserade det hela. Rara Svea bjöd på kaffe och kakor, snälle Viggo gav alla oss presenter ur pappershögen, men G fick mest, för han skulle vidarebefordra dem till Riksarkivet. H och E måste iväg hem till Mariestad, därför uppbrott innan mörkret sänkte sig över Småland. Avsked under djup rörelse från Svea och Viggo, tror att G kysste Svea men minns inte riktigt, var för rörd. Instuvning i bilen och avfärd från Strömhult under lätt förstämning som dock förflyktigades (konstigt ord, heter det så?) när vi hunnit upp i Västergötland och H och E pekade ut platser och berättade västgötahistorier (G är född i Skövde, så det så, och Edo förstår alla svenska dialekter och talar själv en underbart tydlig "skandinaviska"). Vad som sedan hände hemma hos H på kvällen den 6/5 och hos E nästa kväll den 7/5 hör inte till det sakliga referatet utan må vara insvept i privatlivets djupaste helgd.